

Haktaal

Natuur- en
Vogelwacht
Culemborg
35 jaar

Themanummer
Biodiversiteit
Jrg. 36.4
november 2010

KRANE 2010

Colofon

Voor vragen over de bezorging,
Loes Plaisier
0345 - 51 98 47

Redactieadres:
Yvonne van Gils
Fazantstraat 38
4105 WN Culemborg
0345 - 52 37 07
e-mail: redactie@nvw.nl

Eindredacteur:
Louis van Oort

Redactie:
Yvonne van Gils
Harry van de Warenburg
Jan Dirk Buizer

Webbeheer:
Jouke Altenburg

Uitgave:
Natuur- en Vogelwacht Culemborg
Middelcoopstraat 1a
4102 CE Culemborg
e-mail: post@nvw.nl
website: www.nvw.nl

Vormgeving:
Jan Dirk Buizer
Berry Lucas

Druk:
Drukkerij Offset Print BV
Valkenswaard

Oplage:
520 exemplaren

Distributie:
A. van de Berg, Y. en J. Bosma,
Th. & A. Boudewijn, K. van Elst,
J. Geven, G. Greve, J.J. Geleedst,
A. Jacobs, Y. Jakobs-Lammers,
L. v.d. Kooij, M. Steltenpool,
W. van de Ree, W.&C. Rubers,
W. de Rooij, H. v.d. Warenburg en
F. Waroux.

Lidmaatschap:
Hak-al is een uitgave van de
Natuur- en Vogelwacht Culemborg
en wordt gratis onder haar leden verspreid.

Deze Hak-al wordt op milieuverantwoord papier vervaardigd.
Gewaarborgd door het FSC certificaat.

van het Nieuws bestuur

De HAK-AL is een van de belangrijkste bindende elementen van de NVWC. We zijn immers geen groep atleten of wielrenners die wekelijks bij elkaar komt om te trainen. Met ons clubblad worden alle leden en donateurs viermaal per jaar geïnformeerd over de natuurbelevissen en uitgevoerde onderzoeken.

Die belangrijke bindende functie van de HAK-AL is dan ook de reden dat een groot aantal leden hard gewerkt heeft aan deze prachtige, omvangrijke 'special' ter gelegenheid van ons 35 jarig jubileum. Hulde daarvoor! Mede door de financiële bijdrage van de LIONS verschijnt de HAK-AL zelfs - voor het eerst - in kleur, waarvoor de NVWC de LIONS zeer erkentelijk is.

Als rode draad voor deze HAK-AL special hebben de schrijvers zich laten inspireren door het VN-thema van 2010: het Jaar van de Biodiversiteit. Wereldwijd staat die biodiversiteit (d.i. de verscheidenheid aan levensvormen) sterk onder druk. Biodiversiteit vormt de basis van het menselijk leven: het levert voedsel, medicijnen en grondstoffen. Het reguleert de water- en luchtkwaliteit, beschermt de mensheid tegen natuurrampen en biedt allerlei economische bestaansmogelijkheden.

We dreigen als mensheid echter die kip met de gouden eieren te slachten. Door allerlei menselijke activiteiten staat de biodiversiteit op aarde onder ongekend grote druk. Planten- en diersoorten verdwijnen in een ongekend tempo. Met het verlies van biodiversiteit brengen we ons welzijn en onze welvaart in gevaar. Regeringen uit de hele wereld bespreken eind 2010 op een VN-top in Japan wat ze kunnen doen om de wereldwijde biodiversiteit te behouden en duurzaam te benutten.

De inhoud van deze HAK-AL laat de brede schakering aan biodiversiteit zien, die nog in ons werkgebied tussen Lek en Linge te vinden is; in het stedelijk gebied, het landelijk gebied en de natuurgebieden. Er valt dicht bij huis nog van heel veel moois te genieten. Soms zelfs letterlijk vanuit de tuinstoel. Maar ook onze regionale biodiversiteit staat op onderdelen onder druk, bijvoorbeeld door slecht beheer, te intensieve recreatie, ontwikkelingsplannen die onvoldoende rekening houden met natuurwaarden, maar ook (inter-)nationale oorzaken zoals de landbouwpolitiek.

Ik hoop dat u geniet van deze HAK-AL Biodiversiteit special. Het zou helemaal mooi zijn wanneer deze uitgave u inspireert om binnen of buiten de NVWC bij te dragen aan het behoud of verbeteren van de natuurkwaliteiten in onze regio. Dat is niet alleen goed voor de natuur, maar ook goed voor het menselijk welzijn en de (duurzame) economie.

Jouke Altenburg
voorzitter

Voor meer informatie : www.biodiversiteit.nl.

Nummer 4

Voor- en achterzijde
Biodiversiteit in Culemborg.
Schilderij van Vincent Krans,
op foto gezet door Dirk Epke.

Twee mededelingen

ANBI (Algemeen Nut Beogende Instelling)

De NVWC is een ANBI-instelling en dat betekent dat een gift aan de NVWC aftrekbaar is van het belastbaar inkomen. U heeft dus een belastingvoordeel!

Mailadres

Heeft u een mailadres dan heeft de NVWC graag dat u dat aan ons doorgeeft. Op die manier kunnen wij u o.a. goed op de hoogte houden van actuele zaken over de natuur, zoals via deTsjiehp.

U kunt uw mailadres doorgeven aan:

bestuur@nvwc.nl

- 2 *Nieuws van het Bestuur*
- 4 *Weerzien met de Hak-al*
- 5 *Slakkenexcursie met Annette van Berkel*
- 6 *Mussen in Culemborg*
- 9 *Een absolute mus*
- 12 *Nachtvlinders in het Tichelterrein van Buren*
- 15 *Bijenexcursie naar Eric Schuurman*
- 16 *De rijkdom van Kwel*
- 19 *Lezing en excursie: Sloot en plas*
- 20 *De salamanders, padden en kikkers van Culemborg*
- 24 *Vogels van het landelijk gebied: Steenuilenonderzoek*
- 31 *Vogels van het landelijk gebied: Boerenzwaluwen*
- 36 *Libellenrijkdom in Buren*
- 40 *De Culemborgse visfauna: verrassend en gevarieerd*
- 43 *Culemborgse vissen deel 1: Het Vetje*
- 44 *Watervogels langs de Lek*
- 48 *Vleermuizen in Culemborg en omgeving*
- 51 *Paddenstoelenexcursie naar de Sparrenlaan in Bostel*
- 52 *Natuur dichtbij in EVA-Lanxmeer*
- 54 *De bruine kiekendief: circusartiest pur sang*
- 60 *De NVWC kiest het ruime sop*
- 69 *Convo´s*
- 78 *Adressen*
- 79 *Agenda*

Weerzien met HAK-AL

door Harry Uphof - Haarlem

Wat zag ik bij een bezoek aan mijn moeder in het Elisabeth-hof in het tijdschriftenrek liggen: een Hak-al. Die niet-alledaagse naam (en niet te vergeten de betekenis ervan) kende ik van vroeger. Zo heette het blad van de Natuur- en Vogelwacht waar ik in mijn jeugd lid van was. En wat zag het er indrukwekkend uit met die slang op het voorblad.

Thuis heb ik deze Hak-al uit 2009 minutieus doorgenomen. De 35e jaargang al weer, een oplage van maar liefst 420 stuks, 28 pagina's dik, interessante artikelen en veel bekende namen. Lezend kwamen er mooie herinneringen boven: de excursies in de uiterwaarden,

Hak-al

Gladde slang, Wim Rubers

in de Regulieren, de eendenkooien, de kampen, het wilgenknoten.

Terugdenkend aan die tijd realiseerde ik me dat bij de Natuur- en Vogelwacht de basis is gelegd voor mijn kennis van en enthousiasme voor vogels. Dit voorjaar heb ik bijvoorbeeld weer helemaal genoten van een paartje slechtvalken en (later) hun jongen in de plaatselijke PTT-toren. En op vakantie gaan zonder verrekijker en vogelgidsen is ondenkbaar. Ook denk ik dat de NVWC een belangrijke rol gespeeld heeft bij mijn ecologische vorming: het buiten leren zien wat de relaties zijn tussen vogels en planten en hun omgeving. Ik denk dat ik van die inzichten tot op de dag van vandaag veel gemak en plezier heb.

Al met al heerlijk om zo bij toeval aan de natuur uit mijn jeugd herinnerd te worden. 🐍

Green Rangers

Slakkenexcursie met Annette van Berkel.

door Winny Verdouw
foto's, Kars Veling

Op deze prachtige zaterdag gingen we met de kinderen slakken zoeken in de Zump. De dagen hiervoor waren er flinke buien gevallen; uitstekend slakkenweer! Annette had al wat potten met huisjesslakken en naaktslakken bij zich. Iedereen werd aan het tekenen gezet. Door een slak na te tekenen ga je er meteen heel goed naar kijken. En je kon wat vragen bedenken, die je in de Zump kon gaan stellen.

Al gauw kropen de slakken over de tafel, over armen en zaten ze als mooie sieraden op je handen. Na een half uurtje stapten we op de fiets en waren we al gauw in de Zump. We kozen een bankje uit om de spullen op te leggen en iedereen kreeg een bakje en ging op slakkenjacht. Al meteen kwam er een flinke voorraad slakkenhuizen, die op een boom zaten vastgeplakt. Dat doen de slakken zelf om niet uit te drogen.

Dikke oranje naaktslakken werden er aangedragen en piepkleine huisjesslakken. Onder boomstronken en oude takken werd gekeken, je kunt ze overal vinden. Annette liet de slakken over een plastic deksel kruipen; zo kon je mooi de onderkant zien. Je zag dat ze spieren gebruiken om vooruit te komen.

We waren ook benieuwd of een slak een mannetje of vrouwtje was. Tot onze verbazing is een slak het alle twee tegelijk! Onder een kussentje mos liet Annette ons nog mooie doorschijnende knikkertjes zien: slakkeneieren!

De ogen op steeltjes, weten we wel, maar dat gat aan de zijkant? Daar ruikt hij mee en daar poept hij door. Prettige combinatie!

Het was een hele interessante slakkenochtend en we zijn veel te weten gekomen over dieren die je best veel ziet. Een hele gezellige zaterdagochtend in september met heerlijk weer, enthousiaste kinderen en Annette, die er zo leuk over vertelde! 🐌

Mussen in Culemborg

door Kars Veling
foto's, Jouke Altenburg

Al jarenlang doet de NVWC tellingen van de vogels in allerlei natuurgebieden zoals het Tichelterrein in Buren en de Regulieren. Het stedelijk gebied is altijd een beetje stiefkind geweest. Daar is nu verandering in gekomen.

In 2007 is SOVON begonnen met een stadsvogelproject. Het project kreeg de toepasselijke naam MUS (afkorting van Meetnet Urbane Soorten). Als er dus gesproken wordt over het MUS-project gaat dat niet alleen over de huismus, maar over alle vogels in de stad. Ook in Culemborg worden zo de stadsvogels geteld.

Wat houdt MUS in?

Het project gaat uit van postcodegebieden. Per postcodegebied worden door de computer 'at random' 12 punten gekozen en dit zijn je telpunten. Allereerst kijk je natuurlijk of de punten wel bereikbaar zijn, want daar heeft de computer niet op gelet. Als een punt bovenop het dak van de Chopinpleinflat ligt verschuif je het punt tot de dichtstbijzijnde plek waar je wel kunt komen. Deze locaties liggen vanaf dat moment vast.

Vijf minuten per punt

Op elk telpunt tel je gedurende exact vijf minuten alle individuele vogels die je ziet of hoort en die een binding hebben met het terrein. Overvliegende kempfanen tellen dus niet mee, een jagende sperwer wel. Verder: een zingende merel telt net zo goed mee als een foeragerende merel. Het onderscheiden van zogenaamde territorium-indicerende waarnemingen en andere waarnemingen (zoals bij het BMP) is dus niet nodig. Er zijn drie tellingen per seizoen:

Maar drie tellingen

De eerste twee vallen in de ochtenduren (van zonsopgang tot maximaal twee uur daarna), ergens tussen 1 en 30 april en tussen 15 mei en 15 juni. De derde telling valt tussen 15 juni en 15 juli en vindt plaats in de avond om met name gierzwaluwen en andere avondactieve soorten te registreren. De uiteindelijke teldatum kies je zelf, voorwaarde is alleen dat het in deze periodes valt. Voor de vergelijkbaarheid van de resultaten is het wel belangrijk dat een telpunt telkens door dezelfde persoon wordt geteld.

Jaren achtereen

In Culemborg zijn er vanaf het begin in 2007 vier postcodegebieden geteld. Op Lanxmeer na eigenlijk het hele stedelijk gebied van Culemborg. Door de methode krijg je niet een volledig beeld van alle vogels die er voorkomen, maar je doet in feite een steekproef. Doel is dan ook om veranderingen vast te stellen. Hoe langer de vogels op deze zelfde manier worden geteld, hoe meer je kunt zeggen over voor- en achteruitgang. Nu we hier vier jaar bezig zijn, is hier nog niet veel over te zeggen. We zullen in dit artikel dus vooral aangeven welke soorten er zoal in de stad Culemborg voorkomen en we kijken naar de verschillen tussen de vier telgebieden.

De telgebieden

Vanaf het begin zijn vier van de vijf postcodegebieden in Culemborg geteld. Op bijgaand kaartje is de begrenzing te zien. Gebied 4101 is de binnenstad

en de wijk De Hond, 4102 betreft Terweijde en de Voorkoop, 4104 is het industrieterrein en 4105 Achter de Poort, Goilberdingen en Parijsch. De telgebieden 4101 en 4102 zijn vanaf 2007 elf keer geteld, de andere twee plots tienmaal.

Resultaten

In die vier teljaren zijn binnen de steekproef 7497 vogels geteld, verdeeld over 73 soorten. Of eigenlijk zijn het 71 soorten vogels, want in dit project worden ook de haas en de huiskat meegeteld. Bij de aangetroffen vogelsoorten zijn er ook die waarschijnlijk niet in het stedelijke gebied broeden, maar die er wel dege-lijk gebruik van maken. Voorbeelden zijn boomvalk, blauwe reiger en groene specht.

Top-10 Culemborgse stadsvogels

		Aantal vogels
1	Merel	892
2	Kauw	874
3	Turkse Tortel	741
4	Huismus	701
5	Houtduif	567
6	Spreeuw	566
7	Gierzwaluw	446
8	Zwarte Kraai	318
9	Koolmees	282
10	Vink	243

Als we kijken welke soorten het meest zijn geteld, komen we op de volgende top-10. De meest getelde stadsvogel in Culemborg is de merel, op de voet gevolgd door de kauw. Dan zien we ook onmiddellijk dat het MUS-project geen broedvogelinventarisatie is. Veel kauwen zijn geteld bij slaappleatsen, waar de aantallen hoog kunnen oplopen. De merels zijn bijna allemaal individuele waarnemingen van broedvogels. Op de derde plaats staat de Turkse tortel, nog voor de huismus. Na houtduif en spreeuw vinden we de gierzwaluw op de zevende plek. Er zijn er toch nog flink wat geteld in onze stad.

De binnenstad en De Hond

In dit deelgebied zijn verreweg de meeste soorten aangetroffen, namelijk 58. Het is dan ook een gevarieerd plot met naast de oude binnenstad en de groene wijk De Hond, ook mooie randzones. Zo liggen er telpunten op de Kleine Buitendom, bij de Ronde Haven en langs de Dreven. Een aantal soorten kwam hier veel meer voor dan in de andere drie gebieden. Zo zijn er maar liefst 85 winterkoningen geteld terwijl in de andere gebied dit aantal tussen 10 en 30 lag. Ook zangertjes als zwartkop, fitis, boomkruiper en staartmees zijn vooral hier gevonden. Een soort als de wilde eend was maar weinig te vinden in De Hond en de binnenstad.

Terweijde en de Voorkoop

In dit postcodegebied zijn de meeste vogels geteld, namelijk meer dan 2600, maar wel met minder soorten (49) dan in postcodegebied 4101. Een aantal typische

stadssoorten, zoals merel, huismus, spreeuw en gierzwaluw waren flink vertegenwoordigd, evenals de roek. Dat is echter wel verleden tijd sinds de bomen waarin ze een kolonie hadden, zijn omgehakt om er appartementen neer te zetten. Een andere opvallend talrijke soort is de boerenzwaluw. Vooral de telpunten bij de stadsboerderij Caetshage zijn hier verantwoordelijk voor. Daar foerageren de boerenzwaluwen graag.

Industrieterrein

Op het industrieterrein zijn, zoals te verwachten was, wat minder vogels te vinden. Zowel het aantal soorten als het aantal individuen lag lager dan de drie andere stadsplots. Het gebrek aan tuinen zal hier ongetwijfeld mee te maken hebben. De grote aaneengesloten gebouwen hebben wel hun eigen kwaliteit, maar zijn niet geschikt voor veel vogels. De zwarte roodstaart is wel een typische soort voor bedrijventerreinen en die vinden we dan ook alleen hier. De spreeuw daarentegen is juist heel erg weinig aanwezig. Hij bezet op het industrieterrein de negentiende plek, terwijl hij in totaal op plaats 6 is geëindigd.

Postcode/wijk	4101	4102	4104	4105	Totaal
totaal vogels	2084	2616	1273	1524	7497
vogels/telling	189	238	127	152	
aantal soorten	58	49	36	49	73
tellingen	11	11	10	10	

Goilberdingen en Parijsch

In deze relatief nieuwe wijken zien we ook een wat andere vogelsamenstelling. Toptiensoorten als kauw (2), houtduif (5) en gierzwaluw (7) halen in dit postcodegebied respectievelijk de dertiende, elfde en twaalfde plek. De huiszwaluw daarentegen staat op de vierde plaats. Er zijn er in die vier jaar 137 geteld. Een van de telpunten ligt bij een huiszwaluwkolonie langs het Boomkleverpad. In de rest van Culemborg kom je deze soort niet veel meer tegen. In Terweijde en Voorkoop en op het industrieterrein is er tijdens de tellingen geen enkele gezien in die vier teljaren. Ook de spreeuw komt relatief veel voor in Goilberdingen en Parijsch.

Kortom

Door deze tellingen blijkt dat er veel vogels in het Culemborgse stedelijk gebied voorkomen. Als de tellingen de komende jaren worden voortgezet, kunnen ze ook wat gaan zeggen over voor- en achteruitgang van soorten en kunnen we uitspraken doen met welke soorten het goed gaat en met welke niet. Als ook de tellingen in Lanxmeer worden voortgezet, hebben we dan een prima beeld van de Culemborgse stadsvogels.

Dankwoord

Ik wil medetellers Ruud Post en Annette van Berkel hartelijk danken voor hun inzet. Ook Yvonne van Gils dank voor het invallen.

door Ellen Geleedst

Waar komt die naam vandaan

Een absolute mus

Gelukkig zie ik ze nog elke dag: huismussen. Onze tuin heeft een groepje vaste bewoners, die zomer en winter dagelijks bij ons komen kijken of er nog iets te halen valt. Dat is meestal het geval. En bovendien hebben we een heg en drink- en badderwater, dus daarmee voldoen we precies aan de voorwaarden die een huismus stelt aan zijn omgeving. Aan ons zal het niet liggen dat de huismus achteruit gaat.

Voor de meest recente gegevens over huismussen in onze omgeving verwijs ik graag naar een ander stuk in deze Hak-al, namelijk het artikel 'Mussen in Culemborg' van Kars Veling. Zelf wil ik, zoals men dat van mij gewend is, vooral ingaan op ervaringen met de huismus uit eigen kring en de taalkundige kant van de mus eens tegen het licht houden.

Domus

Onze zoon Bart, ruim drie jaar, heeft veel op met de huismus. Al bijna een jaar geleden dacht opa hem te

kunnen afleiden met een: "Kijk, Bart, een mus in de tuin." Dat werd genadeloos afgestraft. "Nee opa, dat is een huismus."

In mei waren we twee weken in La Brenne op vakantie en als aandenken mocht Bart een pluchen vogel uitkiezen bij een winkeltje in het nationale park aldaar. Ze hadden daar namelijk een hele leuke serie sprekend lijkende vogels die ook nog eens konden spreken als de echte! Bart koos de huismus en wij vonden dat een prima keuze. Als je er in kneep, deed hij werkelijk prachtig een huismus na. Dezelfde dag gaf ik het beestje een naam: Domus. Leuke vondst, vond ik zelf. Do, de mus. En ook betekent Domus 'huis' in het Latijn, waardoor het 'huis' van 'huismus' ook weer terug kwam. Goed, Domus dus. En al gauw was Domus een trouwe vriend van Bart. Nog net niet van het niveau van zijn allerliefste koetje, maar toch moest Domus ook altijd mee naar bed en mee ergens naar toe.

Op een avond bracht ik Bart naar bed. Graag speelt hij dan nog even op het grote bed bij ons. Aan die kant van het huis hebben wij een balkon en zoals zo vaak zat er op het metalen hekje van het balkon een huismus zijn veertjes wat te fatsoeneren. "Bart", vroeg ik, "wil jij Domus eens een geluidje laten maken? Kunnen we kijken of die mus denkt dat er een echte mus is." Bart, die soms wel eens gehoorzaam is, knijpt braaf in Domus en verhip, de mus op de reling stopt acuut met poetsen en kijkt woest om zich heen. Helemaal de kluts kwijt vliegt hij tenslotte weg. Grappig hoor, zo'n knuffel met een echt geluidje.

Verdrietig was dan ook de dag dat we Domus kwijt raakten. Hij zat in de tas die Bart meeneemt naar de oppas en die tas zat weer aan de fietskar vast. Maar eenmaal bij de oppas aangekomen, was de tas weg. En ook de route terugfietsen en nog een keer en nog een keer leverde niets op. Weg gloednieuwe schoentjes, weg luiers en kleren en vooral: weg Domus. Die nacht werd Bart, zeer tegen zijn gewoonte in, diverse keren wakker en had duidelijk verdriet om het verlies van zijn pluchen mus. De volgende dag ben ik op internet gaan zoeken en gelukkig: bij de vogelbescherming

Huismus. Paul van Veen

verkopen ze deze knuffels ook. Het assortiment is iets kleiner dan daar in La Brenne, maar zoals het hoort: de huismus was er. Een mailtje naar Jouke – werkzaam bij de Vogelbescherming – en wederom zagen we het bevestigd: als er iemand een trouwe vriend is, dan is het Jouke wel. Rond etenstijd werd er bij ons thuis een nieuwe Domus gebracht. Zo had Bart zijn eigen trouwe vriend ook weer terug.

Een absolute mus

In de zomer kreeg ik van vrienden een geweldig leuk boek: Een absolute mus. Ja, dat is de titel van het boek, maar het is tevens een ‘must’ voor wie houdt van het raakvlak van natuur en taal. In dit boek wordt namelijk door allerlei schrijvers, wetenschappers en andere kunstmakers vrolijk geassocieerd op ‘mus’. En dat gaat erg ver. Elk woord waar maar een stukje ‘mus’ in voorkomt krijgt in dit boek een podium. Het gaat over Erasmus en Mussert. Over Cetchismus en Wilhelmus. Over voormalig bisschop Muskens en voormalig wielrenner Rasmussen. Het voorwoord is van Hugo Brant Corstimus (ja, zo wordt het in dit boek gespeld). Een vermakelijk boek, zonder meer. Niet heel diepgaand, maar wel raak af en toe.

Straatmeiden en vogels

Dit alles, het boek en de vriendschap tussen Bart en zijn Domus, deden mij besluiten om eens te kijken naar de betekenis van de naam ‘huismus’. Nu is dat niet een hele ingewikkelde, natuurlijk. Want de huismus leeft toch dicht bij de mensen, en inderdaad: zo wordt

'huis' in de naam dan ook verklaard door mijn uitgebreide naslagwerk van de hand van Klaas Eigenhuis. Interessanter is waar 'mus' dan vandaan komt. In lang vervlogen tijden werden veel vogels in het algemeen 'mus', 'mosch' of iets dergelijks genoemd. Maar 'mus' bleek toch met name de benaming van de huismus en de ringmus. Tussen beide soorten werd dan geen onderscheid gemaakt. Er wordt in mijn handboek ook aangegeven dat de naam mogelijk voortkomt uit het woord 'mosse', wat in weinig vleiende zin 'meid' betekent. En dan dus niet gewoon 'meisje', maar meer straatmeid of zelfs slet. Tja, vind ik dat een logische verklaring? Persoonlijk denk ik iets anders, maar ik heb natuurlijk niet gestudeerd. Maar volgens mijn bescheiden mening ligt het meer voor de hand dat het andersom is gegaan. De mussen waren er al lang en toen werd de negatieve benaming eraan gegeven voor een meisje dat ook iets te veel buitenshuis en niet keurig binnenskamers rondhangt. Een beetje zoals er ook al lang mutsen bestaan als kledingstuk en er dan tegenwoordig een andere lading aan gegeven wordt met betrekking tot een bepaald type vrouw. Maar goed, zeker met benamingen uit de volksmond is natuurlijk lastig te achterhalen wat er in de middeleeuwen eerder was: de benaming voor de vogel of die van de wat minder eerbare jonge dame.

De Latijnse naam van de huismus luidt 'Passer domesticus'. Dat 'domesticus' laat zich ook weer gemakkelijk

verklaren, want het is afgeleid van 'huis' en betekent dus eveneens iets van 'dicht bij huis'. 'Passer' is wat ingewikkelder, maar wel een grappige verklaring. Het betekent eigenlijk 'andere'. En daarmee wordt dan bedoeld, die andere veel voorkomende vogel. De huismus wordt dan vergeleken met de spreeuw. In het oude Griekenland werden beide vogels wel met Psar aangeduid. Het een is verworpen tot spreeuw en het andere tot 'die andere, die bij de huizen leeft'. De krachttoer om de ontwikkeling van het oude Grieks tot nu te verklaren en ook te blijven volhouden dat de naam huismus dus verwijst naar wat het níet is, namelijk de spreeuw, die krachttoer zal ik u besparen. En of het nu waar is of niet, het is wel een leuke verklaring.

Inmiddels hebben wij geen heg meer in de tuin. Toen ik aan het schrijven van dit stukje begon, was het nog volop zomer. Nu zijn we in het najaar beland en zijn de graafmachines aan de slag in onze tuin. Het moet allemaal opgehoogd en het is vooral een bende, een modderige bende. Geen heg momenteel, en met zoveel gegraveerd en geloopt in de tuin ook geen huismus te zien is. Gelukkig hebben we Bart kunnen fotograferen met zijn trouwe Domus, zittend op een graafmachine in onze eigen tuin. Alle andere mussen moeten nog even geduld hebben, maar het komt zeker weer terug. Heg, drink- en badderwater, want we willen maar al te graag goed voor onze huismussen zorgen...

Huismus Jan Dirk Buizer

Nachtvlinders in het Tichelterrein van Buren

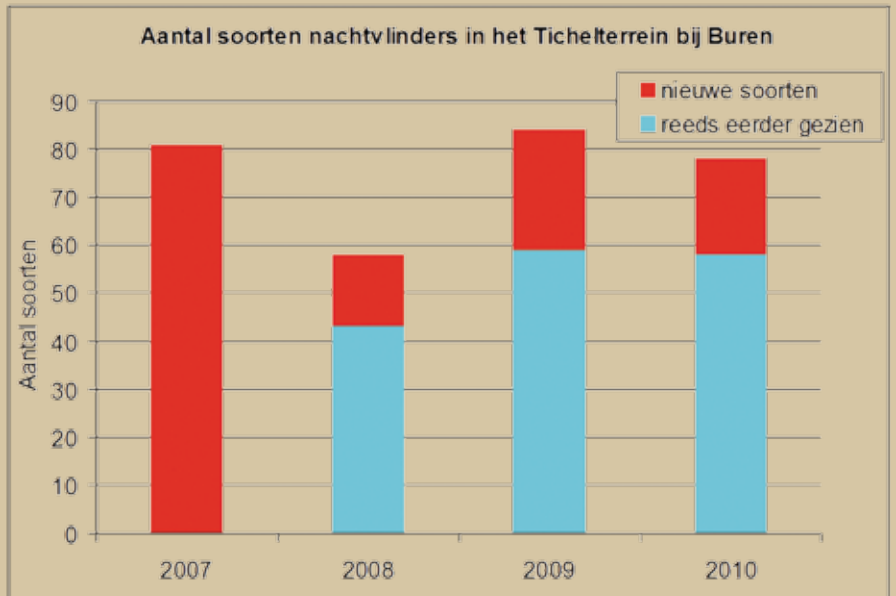
door Rob van de Haterd
foto's, Jan Dirk Buizer en Kars Veling

Enkele jaren geleden verscheen er een prachtig boek waarin plaatjes van alle Nederlandse nachtvlinders staan (de kleine microvlinders niet meegerekend).

Dit boek laat zien dat nachtvlinders vaak even mooi zijn als de vlinders die we overdag zien. Sindsdien heeft de insectenwerkgroep er een leuke hobby bij: we lokken nachtvlinders met een lamp met daarachter een groot wit laken. De vlinders raken in de war en gaan op het laken zitten, waar je ze prima kunt bekijken. Van 2007 tot 2009 hebben we zes avonden per jaar in het Tichelterrein 'genachtvlinderd' en in 2010 ook nog twee keer. De leverde veel leuke gegevens op over de nachtvlinders in dat terrein, die in dit artikelje worden samengevat.

Hoeveel soorten zitten er eigenlijk?

In het eerste jaar, 2007, hebben we op de zes avonden in totaal 81 verschillende soorten nachtvlinders gezien (zie grafiek 1). In 2008 waren dat er veel minder, namelijk 58. Dit komt omdat 2008 een relatief slechte zomer had (waarover later meer). In 2009 hebben we 83 verschillende soorten nachtvlinders gezien, nog net iets meer dan in 2007. In 2010, waarin we alleen in juni en juli hebben geteld, telden we 78 soorten. Uit de gegevens blijkt dus dat je in een normaal jaar ongeveer 80 soorten nachtvlinders kunt zien. Dat zijn echter niet elk jaar dezelfde 80 soorten. Ieder jaar zitten er weer soorten bij die we nog nooit eerder hadden gezien (deze staan met een rode kleur in de grafiek). In 2008 tot 2010 hadden we 25% tot 30% van de soorten nooit eerder gezien. In de vier onderzoeksjaren hebben we nu 141 verschillende soorten nachtvlinders vastgesteld in de Put van Buren (zie lijst). En omdat we in het laatste jaar nog steeds een kwart 'nieuwe' soorten zagen, lijkt het maximum nog lang niet bereikt. Ik durf te voorspellen dat als we nog een paar jaar doorvagen, we gemakkelijk op 175 komen.

Spectaculaire soorten

Op de zandgronden zitten over het algemeen meer soorten dan bij ons op de klei, maar 141 soorten is voor het rivierengebied een respectabel aantal. Onder deze 141 soorten zitten natuurlijk ook saaie bruine motten, maar eigenlijk is me vooral opgevallen hoe mooi de meeste nachtvlinders zijn. Neem bijvoorbeeld het goudvenstertje en de koperuil, soorten met een goud- en koperkleurig vlak in hun vleugels dat nauwelijks op foto te zetten is. Die moet je gewoon in het echt zien! De stompvleugelgrasuil en de gestreepte rietuil zijn weliswaar bruin, maar met een prachtig patroon van witte en zwarte lijnen. De bruine wapendrager en de snuitvlinder hebben dan weer een uiterst vreemde vorm. Sommige soorten zijn mees-

Pauwoogpijlstaart, JDB

ters in vermomming, zoals de houtspaander. Die gaat dood liggen in opgevouwen vorm en is dan niet te onderscheiden van (jawel) een spaander hout. De ratelaarspanner is niet zo opvallend om te zien, het is wel een zeldzame soort. De rups leeft van de vruchten van de ratelaar, die in het Tichelterrein voldoende groeit. Gelukkig zien we ze tot nu toe elk jaar, dus het Tichelterrein lijkt een vaste plek voor dit zeldzame kleine vlindertje.

Het meest spectaculair zijn natuurlijk de pijlstaarten, die met hun grootte en kleuren tot eenieders verbeelding spreken. Ze komen vaak pas diep in de nacht en zijn dus een beloning voor de echte volhouders. Tot nu toe hebben we in het Tichelterrein drie soorten gezien:

het groot avondrood, de pauwoogpijlstaart en de populierenpijlstaart. In onze omgeving zijn echter nog een paar andere soorten pijlstaarten gezien, dus wellicht kunnen we in de toekomst deze lijst verder aanvullen.

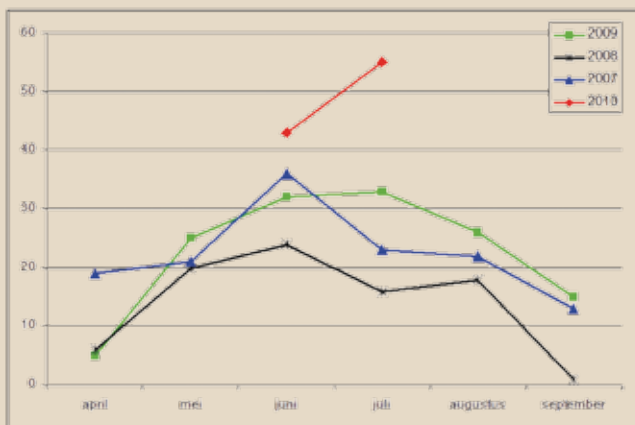
Elke maand kent zijn eigen soorten

Juni en juli zijn de topmaanden, dan worden de meeste nachtvlinders gezien, zowel qua aantal als qua soorten (figuur 2). Meer dan 30 soorten is normaal, meer dan 50 is mogelijk. In april en september zitten er minder dan 20 soorten op het doek. Hieruit zou je kunnen afleiden dat je het beste alleen in juni en juli nachtvlinders kunt gaan zoeken, en voor koukleumen als ikzelf klinkt dat bijzonder aantrekkelijk. Toch is dat niet

Houtspaander, KV

helemaal waar, omdat je specifieke voor- en najaarssoorten hebt die je dan mist. Bijvoorbeeld de variabele voorjaarsuil en de bruine herfstuil, die beide hun naam eer aandoen. Maar ook de prachtige gouduilen vliegen laat in het jaar. Zonder voor- en najaarstellingen krijgen we dus nooit een compleet beeld. Sterker nog, eigenlijk moeten we ook in de winter nog eens naar het Tichelterrein. Er zijn ook nachtvlinders die vooral in de winter actief zijn, zoals de winteruilen. Die hebben we in het Tichelterrein nog nooit gezien, maar in Culemborg en in Tricht (dicht bij de warme kachel) al wel.

Nog meer nachtvlinders!

Na drie jaar intensief nachtvlinderen in het Tichelterrein, hebben we onze aandacht vanaf 2010 verlegd naar de boomgaard van Vitens in Eva-Lanxmeer. Ook daar is veel te beleven op nachtvlindergebied, misschien wel net zo veel als in het Tichelterrein. In de toekomst willen we zeker ook nog terug naar het Tichelterrein. Om te beginnen hebben we nog lang niet alle soorten daar gevangen. Bovendien is het interessant om te zien of het door Staatsbosbeheer uitgevoerde beheer effect heeft op de nachtvlinders. Iedereen is natuurlijk van harte welkom bij onze nachtvlinderavonden. Maar wees gewaarschuwd! Nachtvlinderen is een verslavend leuke bezigheid die je zomaar een deel van je nachtrust kost! 🦋

Met dank aan Annette, Kars, Gijsje, Louis, Co, Jan-Dirk, Petra, Paul, Wim, Karin, Ysk, Mees, Margreet, Daniël, Berry en Gerard voor hun werk en gezelligheid op de avonden.

Bruine gouduil, KV

Bruine gouduil, KV

Bijenexcursie naar Eric Schuurman

Hallo allemaal,

Toen we iets met bijen gingen doen zijn we eerst naar Beusichem gefietst.

We werden hartelijk ontvangen.

De meneer van daar liet ons een bijenkas zien.

Hij vertelde hoe de koningin de eitjes legt en hoe bijen kunnen overleven.

We hebben stuifmeel zelf geproefd.

We hebben het verschil tussen wespen, bijen en hommels gezien op tekeningen.

En ook het verschil hoe ze nu bijen houden en hoe vroeger.

Op het einde kregen we zelf gemaakte appelsap en een rijstwafel met door de bijen gemaakte honing. De appelsap vond ik de lekkerste die ik ooit geproefd heb.

En helemaal op het laatst gingen we nog hazelnoten verzamelen en opeten.

Ik vond het hartstikke leuk (net als altijd).

Heel veel groetjes van Thessa Temminck

De rijkdom van KWEL

door Kees van de Vate
en Leo van der Kooij

Een voorbeeld van een mooie
sloot in de wijk Parijsch.

Een van de leuke aspecten van de nieuwbouwwijken in Culemborg-West is het grote aantal sloten, opvallend rijk aan water- en oeverplanten. Kees van de Vate en Leo van der Kooij hebben verschillende keren gewapend met een hark sloten bekeken en hier en daar ondergedoken waterplanten boven water gehaald.

Wat is de oorzaak van deze botanische rijkdom?

Als we een topografische kaart uit de eerste helft van de 19e eeuw erbij nemen, zien we ten westen van Culemborg een groot, nauwelijks bewoond gebied. In die tijd was er nog bijna geen bebouwing buiten de middel-eeuwse wallen van het stadje. Alleen langs de Goilberdingerdijk was een lint van boerderijen met beplante erven en boomgaarden. Het open gebied bestond uit bouw- en graslanden met hier en daar grienden en eendekooien. Vanuit Culemborg liepen er twee wegen naar het westen; de Rietveldseweg langs de gelijknamige wetering en daarvan afsplitsend de Prijssesweg, die op de Diefdijk uitkwam. Deze wegen bestaan nog steeds. Vanaf Culemborg wordt het land steeds lager. Het gevolg is dat het oostelijke deel als akkerland in gebruik was en het westelijke deel als weide. Op de kaart is te zien dat in het hogere deel veel minder sloten zijn dan in het lagere, westelijke deel.

Toen Culemborg zich na de Tweede Wereldoorlog begon uit te breiden, is eerst de wijk Achter de Poort gebouwd (vanaf jaren '50). Pas na 1980 werden achtereenvolgens de wijken Landzicht, Molenzicht, Dijkzicht, Hooge Prijs en Parijsch gebouwd. Momenteel is Parijsch West in ontwikkeling.

Voor ons botanici zijn vooral de wijken Hooge Prijs en Parijsch interessant. In het stedenbouwkundige plan zijn de bestaande sloten gehandhaafd en nieuwe sloten gegraven die de oorspronkelijke, rechthoekige verkaveling volgen.

In de sloten treed kwelwater aan de oppervlakte. Kwel is uit de ondergrond omhoog komend grondwater dat door druk vanuit een hogere plek op lagere plekken naar boven komt.

Dit kwelwater is schoon en rijk aan ijzer. Water dat rijk aan meststoffen is, noemen we vervuild. Het is ondoorzichtig en vaak bedekt met een gesloten krooslaag. Het water in kwelwater is helder, rijk aan waterplanten en er drijft nauwelijks kroos.

Waar komt die kwel vandaan?

In het gebied is sprake van diepe en ondiepe kwel. De diepe kwel is afkomstig van de Utrechtse Heuvelrug. Het regenwater dat daar valt en in de zandige ondergrond wegzakt, loopt op grotere diepte langzaam naar het westen af. Het komt in het laaggelegen polderland naar boven soms na tientallen jaren onderweg te zijn geweest. De diepe kwel gaat onder de rivier de Lek door. In de ondergrond van Culemborg West zijn oude stroomruggen aanwezig. Deze ruggen bestaan uit zand. Tussen de stroomruggen is fijnere klei bezonken. Zand laat meer water door dan klei. Sterke kwel wijst steeds op de aanwezigheid van een stroomrug in de bodem. De diepe kwelstroom vanuit de Heuvelrug zorgt voor een gelijkmatige aanvoer van kwelwater.

Ondiepe kwel treedt op bij hoge waterstanden in de rivier. Deze gaat onder de winterdijk door en komt op korte afstand in het binnendijkse gebied naar boven. Deze kwel is uiteraard onregelmatig en heeft een kortere, snellere weg afgelegd. Voor de botanische kwaliteit is juist de diepe kwel van groter belang.

In het voorjaar vanaf mei bloeit op veel plekken de

Lidsteng, de stengels met hun fijne bladkransen als een sparrentakje.

waterviolier. Op sommige plaatsen steken de sierlijke witte bloemtrossen zo massaal boven de waterspiegel uit dat die als door een witte sluier bedekt lijkt. Deze mooie waterplant is bij uitstek een soort die aangeeft dat er ter plekke kwel optreedt. Zo'n soort noemen we een indicator. Zie je dus waterviolier bloeien dan is er sprake van kwel.

Genadekruid

Soms doe je een ontdekking die te denken geeft over de herkomst van de natte flora in Culemborg-West. In een sloot vol flap langs het Ien Dalespad zagen wij een ons onbekende plant met fraaie geelwitte bloempjes. Bij determinatie bleek het genadekruid, *Gratiola officinalis* te zijn. Dan roep je bijna: grote genade! Want *Gratiola* is een Rode Lijstsoort, ernstig bedreigd, die nog maar op vier plaatsen in Nederland voorkomt, voornamelijk in het rivierengebied, op graslanden of oevers die 's winters onder water staan. Hoe komt zo'n zeldzame plant in een slootje hier terecht? Na een suggestie in die richting zijn wij eens in een plaatselijk tuincentrum gaan kijken, en, inderdaad, aangeboden bij de oever- en vijverplanten: het genadekruid, 2,29 euro per potje!! Dat geeft te denken over de menselijke herkomst van veel van onze waarnemingen. De witte waterlelie bloeide ook al verdacht vaak met roze

of zelfs rode bloemen: ongetwijfeld ooit afkomstig uit het tuincentrum en door bewoners in het slootje bij hun terras uitgezet. Het aanbod van het tuincentrum is breed: grote waterweegbree, grote kattenstaart, pijlkruid, lidsteng, watergentiaan, zwanenbloem en nog ettelijke meer: het kan een goed deel van de natte flora van Culemborg-West verklaren. Is dat erg? Nee, want Culemborg-West is geen natuurmonument en de rijke flora die zich handhaaft en uitbreidt in slootjes en aan oevers toont ons de kwaliteit van het milieu: de planten voelen zich er blijkbaar thuis. Daarnaast is het zeker niet zo dat alle waarnemingen uit menselijke invloed verklaarbaar zijn. Zo is het algemene voorkomen van de waterviolier ongetwijfeld terug te voeren op de diepe en ondiepe kwel in het gebied. Ook van andere planten als reuzenpaardenstaart, hoe bijzonder ook, is menselijke herkomst niet aannemelijk.

Beheer

Het beheer van de natte flora van Culemborg-West ligt voornamelijk in handen van de gemeente. Die moet naast de flora ook rekening houden met de fauna, zoals vissen, amfibieën en insecten. Met name aange troffen vissoorten als de kleine en grote modderkruiper, de bittervoorn en een amfibie als de kamsalamander zijn beschermde soorten in de zin van de

De Kleine egelskop heeft een onvertakte bloeistengel en de bovenste bloemhoofdjes (de mannelijke) zijn geelwit.

Flora- en Faunawet. Een goed schoon- en maairegim van de sloten en de oevers is daarom essentieel. De meeste waterplanten zijn zomerbloeiers en vanaf het vroege voorjaar tot in september zou het schone achterwege moeten blijven. De uitgenomen massa mag niet te lang op de oever blijven liggen om vergro-

Dotterbloem, een opvallende voorjaarsbloeier langs de sloten.

Groot blaasjeskruid, een drijvende waterplant genoemd naar de blaasjes aan de bladeren, waarmee kleine waterdiertjes worden gevangen.

ving van de oevervegetatie te voorkomen. Stilstaand water is de dood in de pot voor de flora. Een goede doorstroming met schoon water vanuit de kwelplekken, desnoods ondersteund door pompen, is gewoon noodzakelijk. Verder zijn sommige sloten zo vuil dat wij contact met het riool vermoeden en dat moet uiteraard tot elke prijs vermeden worden. Tenslotte is ook de medewerking van de bewoners belangrijk. Zij koesteren, is onze indruk, hun slootjes. Hun suggesties, waarnemingen, klachten zijn meer dan welkom op de website van de NVWC. Wij hopen dat zij nog heel lang van de waterviolier, dotterbloem, kleine egelskop, fonteinkruiden en al het andere fraais kunnen genieten! 🐣

De Rietorchis is ook opgedoken in een slootberm in Parijsch.

Lezing en excursie; sloot en plas, tegenwoordig ook vijver

door Laura Verdouw

Rob van Haterd liet mooie foto's zien van een staafwants.

"Kijk dat zou morgen mooi zijn als we die zouden vangen, dan heb je een mooi slootje te pakken", aldus Rob. In de nieuwbouwwijk Parijsch is het water van een uitstekende kwaliteit. Het is afkomstig van de Utrechtseheuvrug en belandt via kwelwater onder de Lek door in Parijsch.

De lezing van Rob gaf ons en kijkje onder water met alle geheimzinnige kleine waterdiertjes, die vaak een tweede leven leiden boven water. Annette vertoonde een stuk van haar prachtige film over de waterjuffers en we kregen erg veel zin in de excursie die de volgende ochtend in Parijsch zou plaats vinden. Een stuk of vijftien kinderen met daarbij de jeugdgroep en een heleboel enthousiaste ouders kwamen met schepnetten en laarzen op deze excursie af. Kees van de Vate hielp mee om over de plantjes boven water en vooral in het water te vertellen en Co Sielhorst weet alles van vissen. Zo hadden we een heerlijke ochtend en bij de eerste haal kwam meteen de staafwants naarboven!

Wat we nog meer vonden:

Wantsen

Kevers

Staafwants

Bloedzuigers

Pikzwarte watertor

Schrijvertjes

Schaatsenrijdertjes

Visbloedzuiger

Waterpissebedden

Watervlooien

Borstelwormen

Waterspinnen

Ook ving we wat visjes en dat waren heel wat vetjes. Dit is vrij bijzonder evenals heel wat kleine modderkruipers en verder wat stekelbaarsjes, een zeeltje en een larf van de kleine watersalamander met uitwendige kieuwen.

De planten die we o.a. zagen:

Pijlkruid

Klein kroos

Waterviolier

Grof hoornblad

Kransvederkruid

Grote waterweegbree

Puntkroos

Drijvend fonteinkruid

Grote egelskop

Lisdodde

Watermunt

Wolfspoot

Moerasvergeetmijnietje.

De salamanders, padden en kikkers van Culemborg

door Gerard Smit

Culemborg kun je gerust een amfibieënrijke gemeente noemen. Er komen van nature maar liefst negen soorten voor. Alleen de knoflookpad en de typisch zuidelijke soorten van Brabant en Limburg ontbreken.

Het totale lijstje amfibieën in en om Culemborg omvat:

1. *Kamsalamander*
2. *Kleine watersalamander*
3. *Gewone pad*
4. *Rugstreeppad*
5. *Heikikker*
6. *Bruine kikker*
7. *Bastaardkikker*
8. *Meerkikker*
9. *Poelkikker*

Poelkikker, Luc Hoogenstein

Vier van deze soorten, namelijk de kamsalamander, rugstreeppad, heikikker en poelkikker staan op bijlage IV van de Habitatrichtlijn en zijn daarmee strikt beschermd volgens de Europese en Nederlandse regelgeving. In deze bijdrage zal ik deze soorten nader introduceren.

Kamsalamander

Van de Culemborgse soorten spreekt de kamsalamander het meest tot de verbeelding. Het is onze grootste watersalamander en over het algemeen een liefhebber van grote, stilstaande goed begroeide wateren die vrij zijn van vis. Het is geen soort die kenmerkend is voor stedelijk gebied. Maar waar in Nederland de rugstreeppad de schrik is van menig

Vrouwtje kamsalamander, Gerard Smit

projectontwikkelaar, heeft men in Engeland bij bouwprojecten vooral met kamsalamanders te maken. Dit geeft aan dat de dieren ook regelmatig in stedelijk gebied voor kunnen komen. Dit is ook in ons land het geval. In Culemborg is het risico echter beperkt dat bij bouwprojecten kamsalamanders problemen opleveren. Bij de nieuwbouwprojecten rond Parijsch wordt vooral akkerland omgezet in woonwijken en akkerland lijken kamsalamanders over het algemeen te mijden. De dieren hebben vooral een voorkeur voor landschap met extensief beheerd grasland, bosjes en houtwallen. In Culemborg vinden we dit langs de Lekdijk en aan de oostkant van de bebouwde kom. Binnen de gemeente zijn waarnemingen bekend van plekken zowel ten oosten als ten westen van het spoor. Opvallend daarbij is dat er ook enkele sloten bij zitten. Zo is de kamsalamander o.a. bekend van de Luthulisingel (info Theo de Jong). Het is niet dat de dieren lijnvormige wateren mijden, maar slootjes gaan vaak samen met vis en stromend water. Daar de larven, die zich voornamelijk in de open delen van het water ophouden, een makkelijke prooi zijn voor vis, worden wateren die vis bevatten gemeden. Het westelijk deel van Culemborg is rijk aan sloten, er zijn ook meer slootjes die goed begroeid en arm aan vis zijn en daardoor dan ook geschikt lijken voor kamsalamanders. Een gedetailleerd overzicht van de plaatselijke verspreiding hebben we echter niet.

De kamsalamander staat bekend als een rivier- en beekbegeleidende soort en komt dan ook voor in de uiterwaarden. Een bekende vindplaats in de regio vormen de rabatslootjes ten westen van Beusichem. In het voorjaar worden hier regelmatig verkeerslactoffers gevonden omdat de trek vaak

veel eerder op gang komt dan de paddentrek. Dit voorjaar (2010) was het echter koud en kwam de trek laat op gang waardoor de dieren hebben kunnen profiteren van de nachtelijke verkeersafzetting tijdens de paddentrek. Dit jaar is er voor het eerst een verkeersslachtoffer gevonden bij de bocht in de Beusichemsedijk op de overgang van de Lazaruswaard en Redichemsewaard. In de dijsloot van de Redichemsewaard zijn ook eitjes aangetroffen.

De meeste pas gemetamorfoseerde dieren verlaten het water in de nazomer, met als piek september. De jonge diertjes volgen daarbij vaak het spoor van de ouderen en verlaten het water dan op dezelfde plek. Om met kamsalamanders rekening te houden moeten sloten, tuinvijvers etc. niet voor oktober geschoond worden.

Heikikker

De heikikker is zoals zijn naam aangeeft vooral een soort van vennen op hogere zandgronden. Maar heikikkers zijn ook kenmerkend voor het rivierengebied en is uit Culemborg onder andere bekend van de Zump. De diertjes hebben een bescheiden roep die ongeveer klinkt als luchtbellens die ontsnappen uit een onder water gehouden fles. Wil je ze horen dan kun je het beste op een mooie maartse avond gaan luisteren bij de buitendijks gelegen rietmoerasjes richting Beusichem en richting Everdingen. Ook de slootjes in en rond de Regulieren zijn geschikte vindplaatsen voor heikikkers.

Heikikker, Jouke Altenburg

In Culemborg komen plaatselijk enkele meer geïsoleerde vindplaatsen voor, zoals Pavijen. Hier heeft een deel van het leefgebied plaats moet maken voor uitbreiding van het industrieterrein. Het is niet duidelijk welke factoren de lokale binnendijkse verspreiding bepalen. De diertjes lijken in het rivierengebied een voorkeur te hebben voor de combinatie griend/bos met extensief beheerd grasland, oftewel een landschap als van de Regulieren. Ook Pavijen en de Zump passen in dat beeld. Verder liggen vindplaatsen veelal daar waar de bodem veen en/of zure klei bevat en lijken de dieren in de regio te ontbreken waar voormalige stroomruggen en kreeklopen aanwezig zijn.

In de uiterwaarden zijn de dieren bekend van Everdingen en Beusichem en ontbreken waarnemingen, voor zover bekend, van het traject tussen Fort Everdingen en de kruising Lekdijk/Weidsteeg. Toch komen hier plaatselijk diverse moerasjes en sloten voor omgeven door extensief beheerd terrein. Een deel daarvan, zoals de Goilberdingenwaard, is echter nog relatief jong. Wellicht dat heikikkers deze natuurontwikkelingsgebieden op termijn ontdekken. Heikikkers overwinteren voornamelijk op het land. Tot voor kort werd gedacht dat de rivierdijken belangrijk waren voor overwintering van dieren uit de uiterwaarden. De betekenis van de Lekdijk voor overwintering van de dieren uit het rietmoeras onderaan de dijk is echter mogelijk minder belangrijk dan gedacht. Kort nadat enkele jaren geleden bij Everdingen de dijkversterking is gerealiseerd, waarbij vooral in de winter grond is aangebracht, waren de koortjes weer te horen uit de rietmoerassen

Rugstreeppad, Gerard Smit

onder aan de dijk. Er zijn geen aanwijzingen dat het vergraven en ophogen van het dijktaalud de lokale populaties veel schade heeft berokkend.

Rugstreeppad

De rugstreeppad is in Culemborg vooral bekend van Fort 't Spoel en van de Steenwaard. Vanaf april kunnen hier koren roepen die, als de wind gunstig staat, tot ver in de bebouwing van Culemborg zijn te horen. Bij 't Spoel roepen de dieren vanuit een natte laagte die de laatste jaren helaas vaak vrijwel de hele zomer droog staat. Maar als het koor hier op sterkte is, kun je de dieren zelfs tot in Everdingen horen, een afstand van 2,5 kilometer! Het geluid van kleine koortjes kan ook opvallend ver dragen en is daardoor vaak moeilijk te lokaliseren. Ik hoorde de dieren dit jaar vanuit mijn slaapkamerraam in Parijsch roepen. Voor mijn gevoel riepen de dieren vanuit een sloot een paar huizen verder, die echter niet bepaald geschikt is voor deze dieren. Maar een dag later kreeg ik de melding van Jouke Altenburg door dat hij tijdens het vogelen enkele dieren hoorde roepen vanuit de laagte naast Fort 't Spoel, ruim 500 meter verderop buitendijks! Dit moesten de dieren zijn die ik gehoord had.

Dat het bij bouwprojecten oppassen is voor rugstreep-padden geldt ook voor Culemborg. De diertjes komen bijvoorbeeld voor in de wijken Eva Lanxmeer en Parijsch waar de nodige uitbreiding aan bebouwing wordt gerealiseerd. De padjes profiteren hier van de aanwezigheid van gronddepots, nieuwe sloten en tijdelijke plasvorming. De rugstreeppad is namelijk een pionier die laat, vanaf eind april, actief wordt en graag tijdelijke, ondiepe wateren gebruikt. Deze tijdelijke plassen warmen in de zomer snel op en bevatten geen predatoren zoals vis, libellen- en waterkeverlarven. Larven kunnen zich snel en succesvol ontwikkelen. Binnen 6 weken na het afzetten van eisnoeren kunnen de eerste jongen alweer het land opkruipen. Als ondiepe plassen in de zomer lang genoeg water

bevatten, kunnen er duizenden kleine padjes het water verlaten. Rond deze plassen moet je dan echt oppassen waar je loopt.

De kleine diertjes van nauwelijks een centimeter groot kunnen zich opvallend snel verplaatsen. Ik heb een keer de diertjes gevolgd die een uitdrogend plasje verlieten in een verder nog droge sloot op de plek waar nu de sportvelden van Parijsch liggen. Een dag later waren de kleine padjes die de droge steile oever volgden al 300 meter verderop te vinden.

Helaas voor de rugstreeppad houdt het gebruik van tijdelijke waterplassen een groot risico in. Vaak vallen de wateren te vroeg droog waardoor de larven voortijdig sterven. Na flinke regenval beginnen de mannetjes vaak weer opnieuw te roepen en kan er een volgende periode van eiafzet volgen. In 2006 waren er bij het gronddepot en bouwlocatie in Parijsch meerdere perioden dat er eisnoeren zijn afgezet. Het grootste deel van de ondiepe plassen viel dat jaar voortijdig droog waarbij enkele tientallen eisnoeren verloren zijn gegaan. Maar enkele plekken ontwikkelde zich ook succesvol. Het Ministerie van LNV adviseert vaak om bouwterreinen met paddenschermen af te sluiten om risico op schade voor de diertjes uit te sluiten. Het is de vraag of dit voor rugstreep-padden wenselijk is. In de bebouwde kom moet de rugstreeppad het juist van de bouwterreinen hebben. Ondanks de grote risico's weet de rugstreeppad zich al jaren langs de westrand van Culemborg te handhaven. Ook in 2010 zijn de dieren weer gehoord, vanuit de sloot rondom het sportterrein. De risico's bij bouwterreinen treden ook in natuurlijke situaties op. In de uiterwaarden bij 't Spoel en Everdingen gebeurde in 2006 hetzelfde als op het bouwterrein bij Parijsch. Van de ca. 75 eisnoeren die dat jaar in verschillende plasjes bij 't Spoel zijn afgezet, zijn er maar enkele met succes tot ontwikkeling gekomen. De meeste zijn voortijdig drooggevallen.

Als de rugstreeppad alleen op sloten in bestaande bebouwing is aangewezen, is ook het maar de vraag hoe lang ze zich in Parijsch zouden kunnen handhaven. Naarmate nieuwe sloten ouder worden, zal de water- en oevervegetatie tot ontwikkeling komen en worden de sloten in gebruik genomen door kleine watersalamander, bastaardkikker en gewone pad. De rugstreeppad verdwijnt dan weer.

Poelkikker

De poelkikker is eigenlijk nog een redelijke onbekende, ook voor doorgewinterde herpetologen. De soort vormt samen met de meerkikker en bastaardkikker het 'groene-kikkercomplex'. De bastaardkikker doet daarbij zijn naam eer aan en ontstaat uit kruisingen tussen poelkikker en meerkikker. De bastaardkikker kan zich echter ook handhaven op plaatsen waar één of zelfs beide oorspronkelijke oudersoorten ontbreken. Hij gedraagt zich dan ook als een echte soort. Het erfelijk

systeem dat dit mogelijk maakt is complex. Qua eigenschappen zit de bastaardkikker tussen de beide andere soorten in, waarbij eigenschappen duidelijk kunnen overlappen. Dit maakt dat het onderscheid tussen bastaardkikker met beide oudersoorten niet scherp is te trekken.

Vanuit de regio Culemborg zijn er meldingen van alle drie de soorten. De regio ligt dan ook op de grens van de noordwestelijke verspreiding van meerkikker en zuidoostelijke verspreiding van poelkikker. De bastaardkikker is algemeen en wordt in het hele land aangetroffen. Poelkikkers kunnen goed samen met bastaardkikkers in één watertje voorkomen. In het rivierengebied is dit zelfs eerder regel dan uitzondering. Een koor groene kikkers kan dan ook een mix vertonen van poelkikker- en 'typische' bastaardkikkerroepen. In de praktijk is het vaak lastig vast te stellen of er nu enkele poelkikkers in een koor bastaardkikkers roepen, dan wel dat het om enkele bastaardkikkers gaat met een atypische roep. Om zekerheid te hebben of je met poelkikker te maken hebt, is het altijd beter de dieren te vangen en andere kenmerken te checken. Als poelkikkers echter in de meerderheid zijn, is de roep van het koor onmiskenbaar.

Groene kikkers zijn als groep goed te inventariseren, in mei zijn de 'boerennachtegalen' zowel 's nachts als overdag goed te horen. Maar daar het onderscheiden van poelkikkers de nodige oefening vergt, is de

verspreiding niet in detail bekend.

Van de drie soorten groene kikkers heeft de poelkikker een voorkeur voor kleinere, onbeschaduwde wateren met een goed begroeide water- en oevervegetatie. Ze zijn onder andere in de Zump gemeld, maar kunnen ook in de mooie begroeide slootjes van Parijsch en langs de oostkant van Culemborg voorkomen. Net als de rugstreeppad kunnen groene kikkers al snel nieuw aangelegde sloten ontdekken, ze weten ook nieuwe tuinvijvers opvallend snel te vinden. Het onderhoud van deze wateren is belangrijk om ze voor groene kikkers, en ook andere amfibieën, geschikt te houden. Maar dit moet dan wel in de juiste periode plaatsvinden. Tijdens het voortplantingsseizoen kunnen de wateren het beste met rust gelaten worden. Als je je tuinvijver moet opschonen, doe dit dan in oktober of november. De jonge dieren hebben het water dan verlaten en eventuele in het water overwinterende dieren kunnen de winterrust nog goed hervatten. 🐸

Poelkikker, Luc Hoogenstein

Vogels van het landelijk gebied

Steenuil en boerenzwaluw

door Theo Boudewijn en
Jouke Altenburg
foto's, Jouke Altenburg

Sinds 2009 houdt een aantal NVWC-leden zich intensiever bezig met de natuur van het landelijk gebied. Vooral erven kunnen waardevolle stapstenen vormen, bijvoorbeeld voor steenuilen en boerenzwaluwen. Beide vogels staan op de Rode Lijst (2004) van bedreigde soorten, omdat hun stand in veertig jaar met meer dan de helft is afgenomen.

Waarom de steenuil en boerenzwaluw zo achteruit zijn gegaan, is nog niet duidelijk. Landelijk onderzoek is daarom belangrijk om de meest effectieve beschermingsaanpak te kunnen bepalen. De NVWC doet aan een aantal onderzoeken mee. In dit artikel doen we verslag van de resultaten in het werkgebied en trekken we vergelijkingen met de landelijke gegevens. Onderzoek aan steenuilen en boerenzwaluwen is alleen mogelijk dankzij de medewerking van de bewoners van het landelijk gebied. Daarom vooraf een hartelijk woord van dank aan alle families bij wie we welkom waren.

Steenuilonderzoek

Even kennismaken

Steenuilen zijn zo groot als een merel, maar tweemaal zo zwaar. Het zijn standvogels. In de broedtijd komen ze zo'n 300 meter van hun nestplek. Buiten de broedtijd worden wat grotere omzwervingen gemaakt. Dit betekent dat het leefgebied aan hoge eisen moet voldoen. De steenuilen moeten jaarrond voldoende voedsel en veiligheid kunnen vinden voor henzelf en in de broedtijd voor hun jongen. Steenuilen broeden maar éénmaal per jaar. Een mislukt legsel wordt niet vervangen door een tweede legsel. De jongen zoeken doorgaans binnen 11 kilometer van hun geboorteplek een eigen territorium, al zijn er verplaatsingen van meer dan 100 km bekend.

Door deze leefwijze zijn steenuilen kwetsbaar gebleken voor veranderingen in het landelijk gebied.

De West-Betuwe hoort bij de beste steenuilgebieden van Nederland, samen met o.a. de Achterhoek, de IJsselstreek en Noord-Brabant.

Hoe tellen we steenuilen?

Om inzicht te krijgen in de aantalonontwikkeling van een soort kunnen jaarlijks in een groot gebied de broedparen geteld worden. Dat is veel werk. De aantallen kunnen ook op een vaste route geteld worden. De aantalveranderingen in de monitoringroute worden dan representatief geacht voor het grotere gebied. De NVWC heeft door de jaren heen de tweede methode gehanteerd. In 2009 heeft de Vogelwerkgroep besloten om in aanvulling daarop het hele werkgebied in drie jaar tijd op steenuilbroedparen te inventariseren.

De Lekdijk is o.a. in 1992 en 1996 op steenuilen geïnventariseerd. Vanaf 1998 doen we dat jaarlijks. De steenuilmonitoringroute is (van west naar oost) in vier delen geknipt:

- Fort Everdingen tot spoordijk Culemborg;
- Veerweg tot Weidsteeg;
- Weidsteeg tot Veerweg Beusichem;
- Veerweg Beusichem - Schaardijkse weg (Zoelmond).

Wat is de trend?

In tabel 1 wordt het aantalverloop van de steenuilterritoria weergegeven. In de jaren 1996 en 1998 liggen de aantallen opvallend hoog. In de daaropvolgende jaren zijn er kleine veranderingen in het totale aantal territoria. De hoogste totaalwaarde wordt in 2005 vastgesteld en de laagste totaalwaarde in 2001.

Het vaststellen van territoria

In de periode februari tot april wordt elk trajectdeel minstens drie keer bezocht. Om de ongeveer 200 meter wordt met een geluidsdrager 10 keer de baltsroep van de steenuil afgespeeld. Die klinkt als WHOEOEOEKK! Vervolgens wordt er een minuut geluisterd. Wanneer er geen reactie komt, wordt deze procedure nog tweemaal herhaald.

Wanneer het territorium bezet is, is de kans groot dat een van de oudervogels reageert op de 'indringer' door terug te roepen. Maar er zijn ook avonden dat bijna geen enkele uil reageert, zelfs als we ze zien zitten. Door drie bezoeken te brengen, wordt zeker 90% van de bezette territoria vastgesteld.

Aan het eind van het seizoen worden de gegevens uitgewerkt. De waarnemingen worden geclusterd tot territoria volgens de methode van Van Dijk (2004). Waarnemingen binnen de 500 meter worden samengevoegd tot één territorium, tenzij er zekerheid is dat het twee tegen elkaar roepende mannen waren.

Natuurlijk is de kans groter dat een steenuil reageert die op 100 meter afstand zit dan een steenuil op 300 meter afstand. Dit hangt onder andere af van de windrichting en het aantal waarnemers. In dit verslag zijn alleen territoria meegenomen die binnen 200 meter aan weerszijden van de Lekdijk werden vastgesteld

Het gebied tussen de Culemborgse Veerweg en de Weidsteeg was jarenlang het beste gebied met circa tien territoria. Hier zijn de laatste twee jaar opmerkelijke veranderingen in de aantallen opgetreden. In 2008 werden nog 9 paren vastgesteld. In 2010 was dit aantal geslonken tot 4 paar.

Op het dijktraject Weidsteeg - Veerweg Beusichem wisselen de aantallen. Hier is geen duidelijk patroon. Dit is er wel op het stuk Veerweg Beusichem-Schaardijkse Weg; geleidelijk is het aantal broedparen achteruitgaan.

De opmerkelijkste ontwikkeling heeft zich echter voorgedaan op het stuk Fort Everdingen-Spoorbrug. Hier is het aantal broedparen ten opzichte van 2008 verdubbeld. Duidelijke oorzaken zijn hiervoor niet aan te wijzen.

Het totaalresultaat is dat de aantallen in 2010 iets lager liggen dan in 1996-1998 en 2005-2006. Gelukkig is de achteruitgang beperkt gebleven.

Bij de beste gebieden van Nederland!

De totale oppervlakte van de monitoringroute is zo'n 400 hectare. Met gemiddeld 20 territoria is de dichtheid 5 paar per 100 hectare. Boele (2009) beschrijft de maximale dichtheid van steenuilen in de periode 2003-2008 voor de beste gebieden in Nederland. De beste gebieden liggen in Overijssel (Lossler) en in Utrecht (Lopik), waar dichtheden van 3,9-4,2 paar per 100 ha worden gevonden. In Gelderland worden hoge dichtheden gevonden bij de Wageningse Eng, Meddo, Huppel, Circul Jonkmanshof en Bizonbaai met dichtheden van 3,2-2,6 paar per 100 ha. Deze getallen laten zien dat ons monitoringgebied bij de beste gebieden van Nederland hoort.

Tabel 1. Verloop van het minimum aantal steenuilterritoria op het Lekdijktraject Schaardijkse weg - Fort Everdingen.

van	Fort Everdingen	Spoorbrug	Weidsteeg	Veerweg Beusichem	TOTAAL
tot	Spoorbrug	Weidsteeg	Veerweg Beusichem	Schaardijkse weg	
1992	4	6	3	-	-
1996	5	8	6	5	24
1998	4	12	5	7	28
1999	8	7	2	4	21
2000	3	11	2	5	21
2001	3	6	2	6	17
2002	2	6	4	4	16
2003	4	9	4	5	22
2004	3	0	4	4	11
2005	4	11	4	5	24
2006	3	10	5	5	23
2007	4	7	1	5	17
2008	3	9	3	3	18
2009	6	7	4	3	20
2010	7	4	4	4	19

Hoe groot is de totale steenuilpopulatie in het werkgebied?

De Betuwe is één van de resterende kerngebieden van de steenuil in Nederland. In de jaren tachtig van de vorige eeuw werden bij Culemborg dichtheden van 1-5,5 paar per 100 ha vastgesteld. In de komkleigronden waren de dichtheden beduidend lager (Van der Bergh et al. 1979).

In de recentste broedvogelatlas van SOVON (2002) worden voor de periode 1998-2000 per 25 km² dichtheden van de broedvogels weergegeven. Voor de steenuil werden langs de Lek bij Culemborg dichtheden van 1-4 paren per 100 ha vastgesteld. Wanneer we met deze gegevens het aantal steenuilparen in het NVWC-werkgebied berekenen, is de minimale waarde 30 en de maximale waarde 85 broedparen. Als beide waarden worden gemiddeld, levert dat 57 broedparen op.

Door Brenkman & van Oort (2002) werd het totale aantal steenuilparen geraamd op 11-50.

In 2009 is de vogelwerkgroep gestart met een gebiedsdekkende inventarisatie van de steenuilen in het werkgebied. Het werkgebied van de NVWC ligt globaal tussen de Lek, de Linge, de A2 en de lijn kruising Amsterdam-Rijnkanaal naar Buren. Het is ongeveer 100 km² groot en bevat bebouwd gebied zoals Culemborg, Buren, Beusichem en Zoelmond.

In 2009 zijn de directe omgeving van Culemborg en stukken ten noordoosten van Geldermalsen geïnventariseerd, waarbij 62-68 paar werden vastgesteld (Altenburg & Boudewijn 2009).

Tabel 2. Overzicht van het broedsucces van steenuilen in de omgeving van Culemborg.

Jaar	Aantal jongen	Aantal paren	Jongen gemiddeld
1998	6	2	3
1999	8	3	2,67
2000	2	1	2
2001	1	1	1
2002	1	1	1
2003	10	5	2
2004	4,5	2	2,25
2005	6,5	2	3,25
2006	15,5	5	3,1
2007	9	6	1,5
2008	15	5	3
2009	13	6	2,17
2010	7	6	1,17
gemiddeld			2,16

Noot: omdat soms niet het exacte aantal jongen kon worden vastgesteld bevatten de jaren 2004, 2005 en 2006 'halve' jongen als middeling van de schattingen: 3 tot 4 jongen is geteld als 3,5 jong.

In 2010 is het gebied ten westen van de wijk Parijsch (polder Lage Prijs) opnieuw geïnventariseerd. We stelden hetzelfde aantal broedparen als in 2009 vast.

Ook is het gebied rond Zoelmond en Ravenswaaij geïnventariseerd en een deel van het gebied ten noorden van Buren. In deze gebieden werden 17 steenuilparen vastgesteld. In combinatie met de inventarisatie van 2009 zitten we op een tussentotaal van 79 - 85 paar steenuilen. We verwachten in 2011 op ca. 100 paren uit te komen.

Broedsucces

Veel steenuilterritoria zijn mooi maar niet voldoende. Wil de stand stabiel blijven dan moet het broedsucces op orde zijn: er moeten genoeg eieren worden gelegd en genoeg jongen uitvliegen.

Door Stroeken et al. (2009) is het broedsucces van de steenuil in Nederland in de periode 1977-2007 geanalyseerd. Zij concludeerden dat het aandeel succesvolle nesten (minstens 1 uitvliegend jong) in deze periode gedaald is van ongeveer 76% naar 60%. De gemiddelde legselgrootte bedroeg 3,7 ei per legsel en is in deze periode niet veranderd. Het broedsucces bedroeg, over de gehele periode berekend, 1,98 jong per legsel. Het daalde echter van 2,15 jong per legsel in 1997 naar 1,84 jong per legsel in 2007 (LeGouar et al. 2010). De oorzaken voor de achteruitgang van de steenuil zijn dus o.a. de afname van het percentage succesvolle legfels en het lagere broedsucces.

Vanaf 1998 verzamelt de NVWC ook broedsuccesgegevens rond Culemborg. Probleem hierbij is dat veel steenuilen in het werkgebied nog in natuurlijke boomholten broeden. Die nesten zijn lastig te vinden of onbereikbaar. Daardoor kan het broedsucces vaak niet bepaald worden, ook al is de exacte broedplek bekend. De laatste jaren zijn meer nestkasten opgehangen, ook als compensatie voor verloren gegane broedgelegenheid. Die kasten worden mondjesmaat benut. Daardoor is het wel beter mogelijk om gegevens over legselgrootte en broedsucces te verzamelen.

Tabel 2 geeft een overzicht van het broedsucces. Het gemiddelde broedsucces over de hele periode bedraagt 2,16 jong per legsel. Dit is dus boven het landelijke gemiddelde. Opvallend is dat succesvolle en niet-succesvolle jaren elkaar kunnen afwisselen. Zo zijn 2007 en 2010 jaren met een relatief slecht broedsucces. Hoewel het broedsucces soms slecht kan zijn, lijkt het gemiddelde broedsucces nog redelijk goed. We moeten daarbij wel een slag om de arm houden want onze jaarlijkse steekproef is klein.

LeGouar et al. 2010 hebben berekend wat de invloed van het broedsucces is op de populatietrend van de steenuil: een steenuilpaar moet gemiddeld 2 jongen per jaar produceren voor een stabiele populatie. Gelukkig lijken de steenuilen in ons werkgebied daar (gemiddeld) nog boven te zitten.

Waarom worden steenuilen geringd?

Om inzicht in de overleving en de dispersie (= zwerftocht van jonge vogels op zoek naar eigen territorium) van vogels te krijgen, worden er in Nederland op veel plaatsen vogels geringd. Dit geldt ook voor de steenuil.

Tabel 3. Overzicht van het aantal geringde steenuilen in de omgeving van Culemborg.

jaar	adult	jong	totaal
1998		5	5
1999	2	6	8
2000			0
2001			0
2002		3	3
2003			0
2004		1	1
2005	2	3	5
2006	3	11	14
2007	2	5	7
2008	2	12	14
2009	5	12	17
2010	4	5	9
totaal	20	63	83

In de periode 1973-2007 zijn er in Nederland 21.552 jonge en 4.207 volwassen steenuilen geringd. Op basis van de terug gemelde ringgegevens is berekend dat de gemiddelde overleving van de jongen in het eerste levensjaar 25,5% is en van volwassen vogels 75,3%. Belangrijk echter is dat de gemiddelde overleving van eerstejaars steenuilen daalde van bijna 30% in de periode 1973-1989 naar 18% rond de eeuwwisseling. Nog geen 20% van de jongen komt momenteel dus beschikbaar om de populatiesterfte te compenseren. De oorzaken van deze daling zijn onbekend. De overleving van de volwassen vogels veranderde in deze periode niet (LeGouar et al. 2010).

Ringgegevens kunnen ook gebruikt worden om de dispersie in beeld te brengen. Volwassen steenuilen hebben een territorium. Als standvogel verplaatsen ze zich nauwelijks over grote afstanden. Van de volwassen vogels wordt 76% binnen 1 km van de vangplek teruggemeld, 95% binnen 4 km en 99% binnen 11 km. Jongen moeten nog een territorium bemachtigen en leggen dan ook grotere afstanden af: 15% binnen 1 km van de vangplek, 95% binnen 10 km en 99% binnen 25 km. Over het algemeen verplaatsen vrouwtjes zich over een grotere afstand dan mannetjes (LeGouar et al. 2010).

Wat heeft ons ringwerk opgeleverd?

Sinds 1998 worden er ook rond Culemborg steenuilen geringd. In vergelijking met de landelijke aantallen zijn dit kleine aantallen. In tabel 3 staat het overzicht van de geringde vogels. Vooral de laatste jaren is het aantal geringde vogels gestegen.

Van alle geringde jongen zijn er drie niet succesvol uitgevlogen: twee bij Eric Schuurman en één bij Peter

Illustratie, Jan Dirk Buizer

ten Have. Hun ringen zijn bij de nacontrole in of bij de kast terug gevonden. Eén jonge steenuil met ring 3545626, die ook bij Eric in de nestkast zat, was in 2006 waarschijnlijk wel succesvol uitgevlogen, want bij de nacontrole werd niets gevonden. Bij het eerste bezoek in 2007 werd de ring echter in de entree van de nestkast teruggevonden.

Leo van der Kooij heeft in 1998 een uitgevlogen jonge steenuil teruggemeld. De vogel was geringd in een wilg bij het plasje einde Weidsteeg en werd op een leeftijd van 45 dagen teruggevonden bij de Kaasboerderij van Leeuwen & van Doesburg aan de Hamseweg. De vogel heeft hemelsbreed een afstand van nog geen 300 m afgelegd.

De volwassen vogels hebben gelukkig meer terugmeldingen opgeleverd. De vrouwtjes worden in de broedperiode namelijk vaak bij de controles aangetroffen. Ze worden dan ook geringd. Het volgend jaar worden ze dan vaak weer in dezelfde nestkast teruggevonden. Steenuilen broeden al na één jaar, zodat van deze vrouwtjes vaststaat dat ze op het moment van ringen minstens 1 jaar oud zijn. Onze recordhoudster is het steenuilvrouwtje dat broedde in de hoogstamboomgaard van de familie Driessen bij het Bakelbos ('Joop den Uyl'). In 2005 werd ze voor het eerst op het nest gevangen en geringd. In 2006 en 2009 werd ze weer op het nest gevonden. Ze was toen dus al minstens 5 jaar oud. In 2010 hebben we geen steenuilen meer bij de boomgaard gehoord en was de kast leeg, zodat we het ergste vrezden. In deze jaren heeft 'Joop' 13 jongen grootgebracht.

In de nestkast bij Eric en Inge van Ooijen aan de Hamseweg werd meermalen een ander vrouwtje vastgesteld. In 2006 werd hier vrouwtje 633 in juni

op het nest gevangen; in mei 2007 vrouwtje 639. Dit laatste vrouwtje werd in mei 2008 en februari 2009 in dezelfde nestkast vastgesteld. In mei 2009 werd in de nestkast vrouwtje 604 vastgesteld. In vier jaar dus drie verschillende vrouwtjes. Toch slaagden de drie vrouwtjes in deze vier jaren erin samen 13 jongen groot te brengen.

De snelle vervanging van de vrouwtjes is doorgaans geen goed teken. Het kan op hoge sterfte wijzen.

Tenslotte moet vrouwtje met ringnummer 3527551 genoemd worden. Zij werd in mei 2008 bij Peter ten Have langs de Lekdijk in een nestkast vastgesteld. Ze bleek op 7 juni 2006 als nestjong geringd te zijn in de Lingewaard bij Bemmelen (ter hoogte van Nijmegen). In totaal heeft zij bij haar omzwervingen een afstand van 49 km in rechte lijn afgelegd. Fuchs & van de Laar (2008) vonden bij ringonderzoek in de Betuwe een maximale afstand van 12,5 km, terwijl de gemiddelde verspreidingsafstand 3,5 km was. Het steenuilvrouwtje van Peter ten Have is dus een uitzondering. Maar het kan nog veel verder: er is zelfs een vrouwtje bekend dat 295 km heeft afgelegd (LeGouar et al. 2010).

Bescherming steenuil

Ons werkgebied hoort tot de beste gebieden voor de steenuil in Nederland. Het is daarom belangrijk om rekening te houden met de uiltjes. Ze voelen zich thuis op erven met overhoekjes, in een gevarieerd landschap, waar veel verschillende prooi-soorten beschikbaar zijn zoals veldmuis, regenwormen en insecten. Dat is vaak het geval op landbouwbedrijven. Deze worden soms onttrokken aan de agrarische bestemming, waardoor de situatie voor de steenuil kan verslechteren. Gelukkig worden op deze boerderijen door de nieuwe bewoners vaak paarden gehouden. Hierdoor blijft de situatie vaak toch geschikt voor de

steenuil. Daarnaast zijn er steeds meer particulieren die op hun steenuil zijn gesteld. Zij plaatsen nestkasten en passen zelfs een deel van hun erf of tuin aan om deze geschikter te maken voor deze vogel. Wim Stol en Hessel Toes zijn zulke mensen. Stilletjes hopen ze allebei dat de steenuil in hun nestkast komt en niet in die van de buren. Wij gunnen ze echter allebei een eigen uilenpaar!

De nestkastwerkgroep van de NVWC heeft de laatste jaren een tiental steenuilkasten bij particulieren geplaatst. Daarnaast zijn er de afgelopen winter een twintigtal kasten geplaatst in het kader van het 'Culemborg in 't groen'-project van de gemeente Culemborg. Met al eerder geplaatste kasten en de kasten van particulieren hangen er zo'n 40-50 steenuilnestkasten in ons werkgebied, waarvan op dit moment slechts ca. 10% door steenuilen gebruikt wordt. Daarnaast werd er in 2010 door minstens 7 koolmezen, 4 spreeuwen en 1 kauw in steenuilkasten gebroed, zodat het ophangen van de kasten zijn nut gehad heeft.

Discussie

De dichtheden van de steenuil rond Culemborg horen tot de hoogste van Nederland. Bij het monitoringonderzoek worden de territoria altijd bepaald conform de regels van Van Dijk (2004), die alle waarnemingen binnen de 500 meter van elkaar bundelt. In werkelijkheid kunnen de steenuilen op veel kortere afstand van elkaar zitten. Zo broedden in 2010 langs de Lekdijk twee paren in nestkasten die zich slechts op hemelsbreed 70 m (!) van elkaar bevonden. Beide paren brachten jongen groot. Bij de territoriumtelling met geluid hadden we maar één paar vastgesteld.

Daarnaast reageren de steenuilen lang niet altijd als het geluid afgespeeld wordt. Soms reageert 30% en soms bijna 80%. De resultaten van de territoriummonitoring moeten dan ook als een minimum beschouwd worden. Een uitzondering hierop vormen waarschijnlijk de jaren 1996 en 1998. Zowel de man als de vrouw kan reageren op het afspelen van de baltsroep van de steenuil. Wanneer dit niet zorgvuldig genoteerd wordt, kan hierdoor een overschatting van het aantal broedparen ontstaan. Achteraf is niet meer te reconstrueren of er in 1998 een mannetje (hoeoek) of een vrouwtje (wiew) reageerde. De getallen voor 1996 en 1998 moeten dan ook met enige voorzichtigheid gehanteerd worden.

Opmerkelijk is de ontwikkeling van steenuilen op het traject tussen de spoorbrug en Fort Everdingen. De natuurontwikkeling in de Baarsemwaard en de Goilberdingerwaard moet over het algemeen als ongunstig voor steenuilen worden beschouwd. Een steenuil preferert een korte graslengte en niet de ruigere vegetatie in deze uiterwaarden. Daarnaast ging door de aanleg van Parijsch ook veel agrarisch gebied verloren. Een verklaring voor deze ontwikkeling hebben we niet.

De aanwezigheid van meer steenuilparen hoeft niet altijd in te houden dat het gunstiger is geworden voor de steenuil. In 2010 werden twee kasten nabij de Baarsemwaard gebruikt door steenuilen. In één kast werden vier eieren gelegd, waaruit 2 jongen kwamen die echter niet ouder werden dan 2 weken. In de andere kast werd slechts 1 ei gelegd, dat ook verder niets opleverde. De komende jaren zullen moeten uitwijzen of de steenuilen tussen de spoordijk en Fort Everdingen het echt goed doen of dat er weliswaar veel steenuilen zitten maar dat het broedsucces (te) laag is.

Het leuke van dit soort onderzoek is dat je weliswaar wel meer dingen te weten komt, maar dat het nog meer vragen oproept. Ook na 13 jaar onderzoek blijft de steenuil langs de Lekdijk nog steeds boeien.

Boerenzwaluwen

In 2009 is een landelijk initiatief gestart om meer en betere informatie over het wel en wee van de boerenzwaluw te verzamelen. Een aantal NVWG-leden neemt daaraan deel. De eerste resultaten hiervan zijn gepubliceerd in de Hak-al (35) nr. 3 (Altenburg & Boudewijn 2009b). In 2010 is het onderzoek in uitgebreide vorm met meer tellers voortgezet. Hieronder geven we de voorlopige resultaten van 2010 weer; het broedseizoen is immers nog niet afgelopen en maken we een eerste vergelijking met de resultaten van 2009.

Hoe tellen we boerenzwaluwen?

In dit artikel beschrijven we aan de hand van de vier telmethodes wat we tot nu toe over de boerenzwaluw te weten zijn gekomen.

- A. De bewoonde-nestentelling in de polder Lage Prijs
- B. Het broedsuccesonderzoek
- C. Het ringen van jonge zwaluwen in het nest
- D. Het vangen en ringen van volwassen zwaluwen op de nestplek

Het onderzoek is zo opgezet dat op 16 erven in een deel van de wijk Parijsch en de polder Lage Prijs (ten westen van de wijk Parijsch) het aantal bewoonde nesten wordt geteld. Van een deel van deze nesten wordt het broedsucces gevolgd (aantal eieren en uitvliegende jongen). Dat doen we ook op een aantal andere plekken in de regio. Van een deel van deze nesten worden de jongen geringd. Tenslotte worden op enkele plaatsen volwassen zwaluwen gevangen om deze te ringen en de overleving op basis van terugvangsten vast te stellen.

Per adres wordt gekeken welke onderzoeken we uit kunnen voeren. Dit hangt zowel van de omstandigheden ter plaatse af als de toestemming van de bewoners. Wanneer alle onderzoeken op één adres worden uitgevoerd, bezoeken we dat vrijwel (2)wekelijks van eind april tot en met half september.

A. Bewoonde-nestentelling

Op 16 erven ten westen van de nieuwbouwwijk Parijsch (polder Lage Prijs) werden tussen 22 mei en 12 juni de bewoonde zwaluwnesten geteld. De bezochte adressen bestaan zowel uit agrariërs (7) als uit particulieren met (4) en zonder vee (5). Boerenzwaluwen houden van (buitenlopend) vee. Zonder vee

zit er doorgaans maar een enkel zwaluwpaartje in een schuur of onder de carport.

In totaal werden 49 legsels op 16 adressen gevonden (tabel 4). Voor de adressen die in 2009 ook zijn bezocht, staat ook het aantal nesten uit dezelfde periode weergegeven. Globaal liggen de aantallen in 2009 en 2010 in dezelfde orde van grootte. Alleen bij De Raad hebben we het aantal nesten in 2009 vermoedelijk onderschat, omdat een deel van de nesten bij ons eerste bezoek op 30 mei waarschijnlijk al uitge-

Tabel 4 Aantal getelde bewoonde boerenzwaluwnesten in de polder Lage Prijs tussen 22 mei en 12 juni

Bewoner	2009	2010
Toes	1	1
Stol	9	9
Wammes	-	8
Rienks	-	0
Kool	-	0
de Jong	-	10
Middelkoop	2	3
van Herwijnen van Dord	-	0
van den Broek	-	1
van Beusekom (Jericho)	-	2
van der Meer	-	1
Jongejeugd	1	1
de Raad	7*	8
van Vuren	-	4
Sterkenburg	-	0
Hartog	-	1
TOTAAL	20	49
* =mogelijk onderteld (zie tekst)		

vlogen of gepreedeerd was.

Zwaluwen brengen over het algemeen twee legfels per jaar groot, zodat er in juli een tweede telling moet plaatsvinden. Deze tweede telling heeft in 2010 niet plaatsgevonden. Vanwege de grote vakantie waren er te weinig tellers beschikbaar.

We zullen de komende jaren deze bewoonde-nestentelling voortzetten. Daarmee dragen we bij aan een verbeterd landelijk inzicht in de trend en de verspreiding van de boerenzwaluw. Als het Betuwse beeld klopt, lijkt er sprake van een verschuiving van agrariërs naar particulieren met vee (paarden), hoewel dat niet op elk adres opgaat.

B. Broedsuccesonderzoek

Tien adressen zijn elke tien tot veertien dagen van mei tot september bezocht om het broedsucces te volgen. Per bezoek wordt het aantal eieren en jongen per nest genoteerd. Dat gebeurt deels in het telgebied van de bewoonde-nestentelling (zie hierboven), maar ook aan de oostrand van Culemborg (kinderboerderij) en in de buurt van Zoelmond (Aalsdijk).

Verdeling van de gevolgde legfels

In tabel 5 staat de verdeling over de verschillende adressen weergegeven. Het totale aantal gevolgde legfels is duidelijk toegenomen, mede dankzij de extra tellers.

Wanneer we resultaten van de adressen die zowel in 2009 als 2010 zijn bezocht bekijken, is op bijna alle adressen het aantal gevolgde nesten in 2010 redelijk vergelijkbaar met het aantal gevolgde nesten in 2009. Uitzondering vormen de families De Raad en Van Zanten.

Opvallend in 2010 is het aantal extra vestigingen bij het tweede legfel ten opzichte van het eerste legfel. Die extra vestigingen vinden vooral plaats op de goed bezette locaties met vee op stal. Bij de familie De Raad noteerden we ruim 70% meer. In mindere mate zien we die extra vestigingen ook

op de Kinderboerderij en bij Van Zanten (30%).

Bij de familie Stol, eveneens een goed bezette locatie met vee op stal, is de ruimte waarschijnlijk al maximaal bezet, met 8 paar zwaluwen in de kleine paardenstal en 1 paar in de kapschuur.

Familie De Jong is de enige flink bezette locatie waar geen extra vestigingen plaatsvinden. Hier staat in de zomer echter geen vee op stal. Dat is een bekende, belangrijke positieve factor.

De eerste legfels - legfelgrootte

Enigszins tot onze verbazing zien we de invloed van de koude meimaand nauwelijks terug in het totale aantal eieren van de eerste legfels. In 51 gevolgde nesten legden onze zwaluwen 229 eieren. Dat is gemiddeld 4,49 ei per legfel. Het landelijk langjarig gemiddelde ligt op 4,6 ei voor het eerste 1e legfel (Van Turnhout 2009).

Normaliter zijn de vroegste legfels van de fitste dieren. Die hebben in Afrika als eersten hun verenrui voltooid en de lange tocht het snelste kunnen volbrengen. De nesten van deze zwaluwen bevatten doorgaans het grootste aantal eieren. Dat was in 2010 minder het geval. Zie hiervoor grafiek 1.

Twee illustraties van de toch moeilijke omstandigheden waaronder de eerste vrouwtjes in legconditie moesten komen. In 2010 bevatten maar vijf van de 51 gevolgde 1e legfels het maximale aantal van 6 eieren (ca. 10%). Toch wel een verschil met de zeven van de 33 1e legfels van 2009 (ca. 21%). Verder startte bij familie De Raad op 4 mei een legfel met maar 2 eieren.

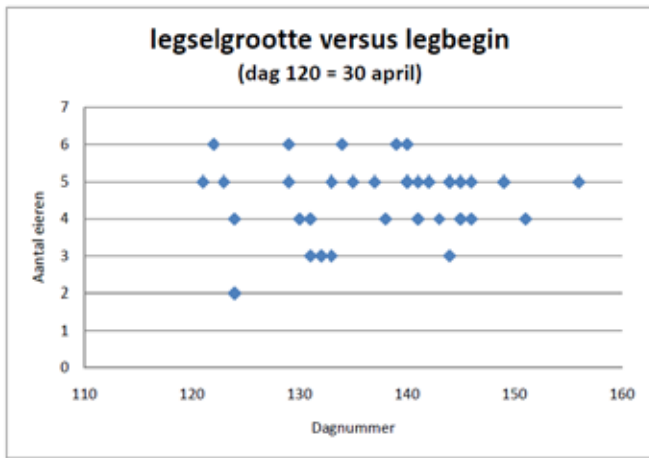
De eerste legfels - uitgevlogen jongen

Tabel 7 geeft een overzicht van het minimaal aantal uitgevlogen jongen voor de 1e legfels. In totaal vlogen van de 1e legfels in 2010 per succesvol nest gemiddeld 4,0

Tabel 5: Aantal legfels per locatie waarvan

locatie	2009				2010			
	1e legfel	2e legfel	3e legfel	Subtotaal	1e legfel	2e legfel	3e legfel	Subtotaal
Grosman					1	-	-	1
Hartog					1	-	-	1
Jongejeugd	1	1	0	2	1	2	-	3
De Jong					10	9	-	19
Kinderboerderij	6	6	0	12	6	8	-	14
Middelcoop	2	1	0	3	3	2	-	5
De Raad	6	7	3	16	9	16	1	26
Stol	8	10	2	20	9	9	-	18
Toes	1	1	0	2	1	1	-	2
Van Zanten	8	7	2	17	10	13	2	25
TOTAAL	33	33	7	73	51	60	3	114

het broedsucces is gevolgd

Grafiek 1

jongen uit (berekening Nestkaart). Het landelijk langjarig gemiddelde is 4,3 uitgevlogen jong per succesvol nest voor de 1e legfels (van Turnhout).

Tabel 7: Aantal uitgevlogen jongen van de 1e legfels

Locatie	Aantal uitgevlogen jongen	
	2009 (N=33)	2010 (N=51)
Grosman		0
Den Hartog		4
Jongejeugd	4	3
De Jong		35
Kinderboerderij	30	20
Middelcoop	10	12
De Raad	15	18
Stol	36	42
Toes	4	6
Van Zanten	37	30
Eindtotaal	136	170

Mei was koud en droog. Bij ca. 1/3 van de 1e legfels vonden we kneusjes: een of meer jongen die duidelijk in ontwikkeling achterbleven bij hun broertjes en zusjes. Soms waren ze wel 30% lichter. In een aantal gevallen zijn die kneusjes dood in of bij het nest teruggevonden. Hoe de kneusjes het na het uitvliegen hebben gedaan, weten we niet; het lijkt ons geen goede start.

Ook kwam het voor dat de jongen zich niet goed ontwikkelden door de lage temperaturen, mogelijk in combinatie met voedselgebrek. Aan de hand van het verenkled constateerden we bijvoorbeeld dat ze in zeven dagen tijd maar drie dagen waren gegroeid. Ze deden er dan ook langer over om uit te vliegen dan de gebruikelijke 21-23 dagen.

Juni was erg warm. Dat is mooi voor de insectenstand zou je zeggen. De later gestarte eerste zwaluwlegfels hadden soms echter last van de aanhoudende hitte. Enkele nesten vielen door uitdroging op de grond, jongen droogden letterlijk uit of sprongen uit het nest om aan de hittestraling van het dak te ontsnappen; een wisse dood tot gevolg.

Predatie speelde, net als in 2009, alleen bij familie De Raad een rol. Een eksterpaar had zich daar bekwaamd in het vinden van bewoonde boerenzwaluwnesten in openstaande schuren. Ook op andere locaties komen kraaien en eksters voor o.a. bij De Jong, Stol en Van Zanten; daar is van predatie niets terug te zien. Hun nestverliezen werden veroorzaakt door andere factoren.

In totaal mislukten acht van de 51 gevolgde eerste legfels in 2010 volledig: er kwam niet één jong van groot. In 2009 leverden drie van de 33 eerste legfels geen uitvliegende jongen op. Hierbij past de kanttekening dat in 2009 mogelijk de predatie bij De Raad is onderschat. We begonnen daar op 30 mei met de nestcontroles, terwijl de zwaluwen vroeg begonnen waren met broeden. Maar, eten en gegeten worden, zo werkt de natuur. Een gezonde boerenzwaluwpopulatie kan wat predatie best hebben.

Tabel 8: Mislukte nesten

1e legfelronde 2010	
De Raad	4
Van Zanten	2
Grosman	1
De Jong	1

Tweede legfels

Op het moment van het afronden van dit artikel (eind augustus) zijn nog niet alle tweede legfels uitgevlogen. Daarom bevat tabel 9 een voorlopige indicatie van de resultaten.

Tabel 9: Aantal uitgevlogen jongen 2e legfel per 28-8-10 (=onvolledig)

Locatie	Aantal uitgevlogen jongen
Jongejeugd	4
De Jong	16
Kinderboerderij	16
Middelcoop	6
De Raad	48
Stol	27
Toes	3
Van Zanten	42
Eindtotaal	162

In 2009 bedroeg het broedsucces van de 2e legfels 2,79 jong per legfel. Dit lage broedsucces werd ten dele veroorzaakt door de hittegolf in de jongenfase. Verschillende nesten kwamen naar beneden en jongen sprongen vroegtijdig uit het nest om aan de hitte te ontsnappen.

Gemiddeld vlogen er in 2010 3,5 jongen uit per succesvol 2e legfel (berekening Nestkaart). Dat is 0,3 jong per nest lager dan het landelijk langjarig gemiddelde van 3,8 jong per succesvol 2e nest.

Derde legfels

Drie paren zijn begonnen aan een derde legfel: 1 bij De Raad en 2 bij Van Zanten. Bij de familie Stol vloog op 6 augustus tweemaal een vrouwtjeszwaluw met een veertje in de snavel rond: de laatste fase van de nestbekleding voor de eileg. De weken erop was er echter geen nest met nieuwe eieren.

In 2009 lukte het in totaal zeven paren bij Van Zanten, De Raad en Stol om hun 3e legfels groot te krijgen. Maar zij begonnen allemaal tussen dag 200 (19 juli) en dag 222 (10 augustus). Daaruit vlogen 18 jongen: gemiddeld 2,57 jong per legfel.

C. Ringen van jonge zwaluwen op de nestplaats

Boerenzwaluwen zijn erg plaatstrouw. Zo'n 98% keert terug naar de plaats waar ze succesvol hebben gebroed (Turner, 1997). Vaak zelfs naar hetzelfde nest. Jonge zwaluwen kiezen doorgaans een plekje uit in een straal van ca. 4 kilometer om het ouderlijk nest. Vrouwtjes gaan daarbij verder dan mannetjes.

Het ringen van jonge en volwassen zwaluwen geeft o.a. inzicht in hun overleving. Zitten de problemen voor de boerenzwaluw (en welke?) in Afrika, onderweg of in de broedgebieden?

Daar is nog onvoldoende over bekend. Eigenlijk wel vreemd voor een vogeltje dat zo dicht bij mensen leeft. Daarom doet de NVWC mee aan een landelijk project van het Vogeltrekstation voor de intensivering van het ringonderzoek.

We ringen boerenzwaluwjongen wanneer ze tussen de vijf en vijftien dagen oud zijn. In 2010 hebben we verschillende malen niet geringd omdat de temperatuur te laag was of de jongen in een te slechte conditie waren. De grote vakantie blijft een lastige periode om te overbruggen. Ook onverwacht weekendwerk gooide soms roet in het eten. Desondanks hebben we het aantal geringde jonge zwaluwen uit 2009 overtroffen. En er staan nog enkele nesten op de nominatie om geringd te worden.

Tabel 10: Aantal geringde boerenzwaluwjongen per locatie in 2009 en 2010

Locatie	2009	2010, stand op 4-9-2010
Jongejeugd	9	3
De Jong	-	16
Kinderboerderij	37	30
Middelcoop	8	12
De Raad	27	47
Stol	63	71
Toes	9	9
Den Hartog	-	1
Van Zanten	48	52
Grosman	-	0
TOTAAL	201	241

In 2009 verlieten alle geringde jongen het nest, maar in 2010 werden drie jongen al teruggevonden voordat ze veilig het nest verlaten hadden.

Bij Wim Stol redde achterblijvertje AS 67390 het niet. Bij het ringen was hij 6 gram lichter dan de andere jongen. Het jong werd op 26 juni, een week na het ringen, dood onder het nest teruggevonden.

Ook AT 60132, die in een nest in een ventilator bij De Raad zat, redde het niet. Ook dit was een achterblijvertje. Hij werd verdroogd in het nest op 14 augustus teruggevonden.

Jong AT 60028 bij Van Zanten had pech. Het raakte vlak na het uitvliegen verstrikt in een taps naar beneden toelopende metalen draadlus, die aan het plafond hing. Als het jong zijn vliegvermogen naar boven had gericht was hij losgekomen. Nu was een triest bungelend boerenzwaluwmmummetje het resultaat.

D. Ringen van volwassen zwaluwen op de nestplaats

Bij de familie Stol hebben we op 11 juni een half uur lang volwassen zwaluwen gevangen door een mistnet voor de schuurdeur te plaatsen. Het was een mooie, zachte avond, de jongen waren goed gevoed en we zijn ruim voor zonsondergang gestopt. De oudervogels kunnen dan nog tot rust komen voordat ze de nacht op/bij het nest doorbrengen.

Er werden in totaal 10 volwassen vogels gevangen. Hiervan bleken twee vogels een ring te hebben. Ze waren in 2009 bij Wim Stol als nestjong geringd en kwamen in 2010 als broedvogel bij hem terug. De andere gevangen vogels zijn geringd en gewogen om hun conditie te bepalen.

Op 18 juni is bij de Kinderboerderij geprobeerd boerenzwaluwen te vangen. Ze bleken slimmer dan de vogelvangers. Er werden maar twee vogels gevangen, die beide geringd werden.

Terugmeldingen

Jong AS 67208, geringd in 2009 bij de familie Stol, werd teruggemeld door Trees van Dam van camping de Hoge Kuil aan de Achterweg. Op 24-5-2010 vloog deze zwaluw zich dood tegen een ruit. Mogelijk was het

een van de broedvogels uit de schuren van de familie Van Dam. Hemelsbreed heeft de vogel zich in dit geval gevestigd op een afstand van 2,35 km vanaf de plek waar hij/zij is geboren en geringd. Keurig volgens 'het boekje'.

Behalve de in Altenburg & Boudewijn (2009b) gemelde vier vondsten zijn er verder nog geen terugmeldingen binnengekomen.

Discussie

Uit de resultaten komt niet naar voren dat 2010 een véél slechter broedseizoen was dan 2009. Toch zijn er wel enkele aanwijzingen dat de omstandigheden minder gunstig waren. De zwaluwen zijn later begonnen met broeden. Dit betekent dat de jongen in 2010 op een vroegere leeftijd de reis naar Afrika moeten maken. Daarnaast waren er meer kneusjes in de nesten: jongen met een duidelijk lager gewicht dan de nestgenoten. Twee van deze kneusjes hebben we dood in het nest teruggevonden. Mogelijk is de overleving van uitgevlogen kneusjes ook lager. Tenslotte was een duidelijk verschil met 2009: in verschillende nesten zaten de jongen onder de "platte vliegen": 20 of meer bloedzuigende vliegen per jong was geen uitzondering. Ook dit zal van invloed zijn geweest op de conditie en daarmee de overleving van de jongen. We zijn dan ook benieuwd hoeveel jongen van het afgelopen jaar in 2011 in de buurt van Culemborg zullen terugkeren.

Vooruitblik naar 2011: het Jaar van de Boerenzwaluw

SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland roepen 2011 uit tot Jaar van de Boerenzwaluw. Daarin vragen zij bewoners van het landelijk gebied en vogelliefhebbers om extra aandacht te besteden aan de boerenzwaluw.

De NVWC heeft het bestuur van de Vereniging voor Agrarisch Natuur- en Landschapsbeheer Tieler- en Culemborgerwaarden inmiddels uitgenodigd om het Jaar van de Boerenzwaluw als leidraad voor de samenwerking te nemen. Een gezamenlijke lezingavond in 2011 zou de start kunnen zijn.

Dankwoord

Aan het steenuilenonderzoek en/of boerenzwaluwonderzoek hebben in 2010 meegewerkt: Marc Collier, Yvonne van Gils, Berry Lucas, Ger Niesen, Marcel Kok, Wim Stol, Jouke Altenburg en Theo Boudewijn.

De belangrijkste personen zijn echter de mensen die deze vogels in hun schuren en op hun erven toelaten en de poep op de koop toenemen. Dankzij hen kunnen de zwaluwen en steenuilen succesvol jongen grootbrengen. Zonder hen hadden we dit artikel niet kunnen schrijven.

Bronvermelding

De boerenzwaluwberekeningen zijn uitgevoerd met het programma Nestkaart van SOVON Vogelonderzoek Nederland.

Altenburg J. & T. Boudewijn, 2009a. Eerste helft steenuilinventarisatie 2009 afgerond. Hak-al 35(3): 4-6. Uitgave NVWC

Altenburg J. & T. Boudewijn, 2009b. Boerenzwaluwen boeien een heel lang broedseizoen lang. Hak-al 2009(5): 30-35. Uitgave NVWC

Boele A, 2009. Monitoring van Steenuilen in 2003-2008: een succes! Athene 14: 60-66. Uitgave STONE Steenuilenonderzoek Nederland

Brenkman A. & L. van Oort 2002. Waarnemingen Culemborgse vogels (1975- juni 2002). Hak-al Special 2002 (3). Uitgave NVWC van Dijk A.J. 2004. Handleiding Broedvogel Monitoring Project (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen

Fuchs P. & J. van de Laar, 2008. Dispersie en vestiging van jonge steenuilen. Limosa 81: 129-138.

Harxen P. & R. Stroeken 2009. Nieuwe aantalschatting van de Steenuil in Nederland. Athene 14: 43-48. Uitgave STONE Steenuilenonderzoek Nederland

LeGouar P., H. Schekkerman, H. van der Jeugd, A. van Noordwijk, P. Stroeken, R. van Harxen & P. Fuchs, 2010. Overleving en dispersie van Nederlandse Steenuilen op grond van 35 jaar ringgegevens. Limosa 83: 61-74.

Stroeken P., R. van Harxen, C. van Turnhout & J. Nienhuis 2009. Reproductie van de Steenuil in Nederland in de periode 1977-2007 Athene 14: 51-59.

Turner A., 1997. The Barn Swallow. A.D. Poyser, Londen.

van Turnhout C., 2009. Historische Boerenzwaluwgegevens ondergebracht in het Meetnet Nestkaarten. SOVON Vogelonderzoek Nederland i.s.m. de Stichting Hirundo.

SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse fauna deel 5. Uitgeverij Naturalis en KNNV & EIS.

Websites
www.griel.nl
www.nvwc.nl
www.sovon.nl
www.waarneming.nl

Libellen-rijkdom in Buren

door Karin Verspui
foto's, Jouke Altenburg

Soortenrijkdom is een maat voor de biodiversiteit van de libellen in het werkgebied van NWWC, het gebied tussen Lek en Linge. Tussen 1995 en 2007 zijn in het werkgebied de libellen in kaart gebracht (Verspui et al. 2008). Daardoor hebben we een goed beeld waar we de verschillende soorten libellen kunnen vinden. Als het werkgebied wordt verdeeld in hokken van één bij één kilometer, dan wordt het hoogste aantal soorten waargenomen in een natuurgebied, de Put van Buren (het Tichelterrein). Voor libellen is dit het soortenrijkste gebied in de streek tussen Lek en Linge.

Oeverlibel

Aantal soorten in de routes

Vanaf 2006 worden in de Put van Buren monitoringroutes voor libellen gelopen. Tien keer per jaar worden de libellen geteld op vaste routes in de periode van mei tot september.

In het eerste jaar (2006) ging het om 3 verschillende routes en in de volgende jaren om 4 verschillende routes. Tabel 1 geeft een overzicht van de libellensoorten die afgelopen vijf jaar zijn waargenomen bij het lopen van de routes.

Tabel 1. Het aantal soorten libellen dat in de jaren 2006-2010 is geteld op de routes
+ = waargenomen in dit jaar

SOORT	2006	2007	2008	2009	2010
azuurwaterjuffer	+	+	+	+	+
blauwe glazenmaker		+			
bloedrode heidelibel	+	+	+	+	+
bruine glazenmaker	+	+	+	+	+
bruine winterjuffer					+
bruinrode heidelibel		+	+		+
geelvlekheidelibel	+				
gewone oeverlibel	+	+	+	+	+
gewone pantserjuffer		+	+	+	+
glassnijder				+	+
grote keizerlibel		+	+	+	+
grote roodoogjuffer	+	+	+	+	+
houtpantserjuffer	+	+	+	+	+
kleine roodoogjuffer	+	+		+	+
lantaarntje	+	+	+	+	+
paardebijter	+	+	+		+
steenrode heidelibel	+	+	+	+	+
variabele waterjuffer	+	+	+	+	+
viervlek	+	+	+	+	+
vroege glazenmaker		+	+		
vuurjuffer		+	+		+
vuurlibel				+	
watersnuffel	+	+	+	+	+
zwarte heidelibel	+	+			
aantal soorten per jaar	15	20	17	16	19

In 2006 werden 15 soorten libellen geteld. In 2007 kwamen daar 6 nieuwe soorten bij en er werden geen nieuwe soorten waargenomen in 2008. De vuurlibel en de glassnijder werden in 2009 voor het eerst in de routes geteld en de bruine winterjuffer voor het eerst in 2010. Het totaal aantal libellensoorten, dat is waargenomen in de routes, staat op 24.

Sommige soorten worden elk jaar geteld in kleine aantallen zoals de bruine glazenmaker of de azuurwaterjuffer. Variabele waterjuffers, lantaarntjes en bloedrode heidelibellen zijn de meest algemene soorten waarvan er elk jaar meer dan 100 worden geteld. Naast de soorten die elk jaar in het gebied worden gezien, zijn er ook soorten die maar in één jaar gezien worden in de route zoals bijvoorbeeld de blauwe glazenmaker. Er zijn ook soorten die maar één of twee jaar in de routes worden gezien maar wel elk

jaar buiten de routes in het gebied worden waargenomen. Een voorbeeld daarvan is de glassnijder.

Andere soorten buiten de routes

In de Put van Buren zijn 9 libellensoorten gevonden die niet in de routes zijn geteld. Vier soorten (de smaragdlibbel, de noordse witsnuit, de platbuik en de plasrombout) werden meerdere jaren gezien. Vijf soorten werden maar in één jaar waargenomen: de tangpantserjuffer, de zuidelijke heidelibel, de zwervende heidelibel, de zuidelijke glazenmaker en de weidebeekjuffer (zie Tabel 2).

Populaties versus zwervers

Sommige soorten zijn duidelijk zwervers. Deze libellen wonen niet in de Put van Buren en komen vanuit een ander gebied aangevlogen. Ze worden maar een enkele keer waargenomen en niet jaar op jaar gevonden. Dit geldt voor soorten als de zwarte heidelibel en de geelvlakheidelibel die in de routes zijn geteld maar ook voor soorten als de tangpantserjuffer, de zuidelijke glazenmaker, de zwervende heidelibel en de zuidelijke heidelibel die buiten de routes zijn waargenomen. Er zijn ook soorten die voor lange tijd dit gebied bewonen en er zich voortplanten. Deze libellen hebben populaties in de Put van Buren. Om in een gebied te kunnen wonen, moet het gebied voldoen aan de voorkeuren en de eisen van de libellensoorten. Ze stellen eisen aan het water, aan de water- en oeverplanten en aan het leefgebied op het land. Deze soorten worden meestal elk jaar gezien en komen meestal in grotere aantallen voor. Voor de algemenere soorten zoals de variabele waterjuffer, het lantaarntje en de bloedrode heidelibel lijkt dit zeker het geval. Maar ook soorten zoals bijvoorbeeld de kleine rood-oogjuffer, de bruinrode heidelibel, de smaragdlibbel en de noordse witsnuitlibel lijken populaties te hebben in het gebied.

Rode Lijstsoorten

De Put van Buren is speciaal vanwege de soortenrijkdom van de libellen maar het is ook een belangrijk gebied omdat er een drietal Rode Lijstsoorten voorkomt. Deze drie soorten zijn ook doelsoorten voor het natuurbeheer.

De bruine winterjuffer wordt bijna elk jaar gezien en staat als bedreigd op de Rode Lijst. Er worden ook tandems, een stadium van de voortplanting, gezien. Deze soort vinden we in lage aantallen zodat het om een kleine populatie bruine winterjuffers lijkt te gaan.

De vroege glazenmaker is in 2007 en 2008 in de Put van Buren gezien.

Tabel 2 Libellensoorten waargenomen in de periode 2006-2010 buiten de routes

+ = waargenomen in dit jaar

SOORT	2006	2007	2008	2009	2010
smaragdlibbel	+	+	+	+	+
noordse witsnuit	+	+	+	+	
platbuik	+	+		+	+
tangpantserjuffer	+				
zuidelijke heidelibel	+				
zwervende heidelibel	+				
zuidelijke glazenmaker	+				
plasrombout	+		+		
weidebeekjuffer			+		

Zwervende heidelibel

Grote keizerlibel

Paardenbijter,

Gewone pantserjuffer

bruine winterjuffer

Vroege glazenmaker

Het is een Rode Lijstsoort die in de klasse kwetsbaar is ingedeeld. Het is niet duidelijk of er zich blijvend een populatie vroege glazenmakers in het gebied heeft kunnen vestigen.

De glassnijder wordt alle jaren in het gebied gevonden. Deze libellensoort staat op de Rode Lijst als kwetsbaar. Het lijkt erop dat zich in de Put van Buren een kleine populatie van deze soort bevindt. 🐛

Glassnijder

Literatuur

- Verspui*, K., 2008. Libellen in de Put van Buren 2006.
- Verspui*, K., 2008. Libellen in de Put van Buren 2007.
- Verspui*, K., 2009. Libellen in de Put van Buren 2008.
- Verspui*, K., 2009. Libellen in de Put van Buren 2009.
- Verspui*, K., A. van Berkel, R. van de Haterd, M. de Nie en K. Veling, 2008. Libellen tussen Lek en Linge. Natuur- en Vogelwacht Culemborg, Culemborg.

Noordse witsnuitlibel in de Put van Buren

Watersnuffel

De Culemborgse visfauna: verrassend en gevarieerd

door Berry Lucas
foto's Co Sielhorst

Modderkruiper, vetje, bittervoorn: deze namen zullen de meeste lezers vast wel bekend in de oren klinken. Toch hebben maar weinigen ooit een echte ontmoeting met deze vissen gehad. De doorsnee natuurliefhebber heeft nu eenmaal meer oog voor vogels, vlinders en andere opvallende fauna en flora. Daar komt gelukkig verandering in. Steeds meer leden verdiepen zich in de geschubde onderwaterbewoners van onze stad en het buitengebied. En wat blijkt: de visfauna in het werkgebied van de NVWC is behoorlijk divers en de bovengenoemde soorten zijn heel gewoon in onze sloten en vijvers.

Bittervoorn

Van “gewone” soorten als de snoek, de baars en de (blank)voorn, was wel bekend dat ze in allerlei Culemborgse wateren rondzwemmen. Die komen immers met regelmaat aan de hengel boven water. Van (kleine) vissoorten in smalle watergangen en kleine vijvers was het plaatje minder compleet. Een deel van juist deze vissen, zoals de bittervoorn en de modderkruipers, is beschermd onder de Flora- en faunawet. Andere soorten zijn niet beschermd maar staan - omdat ze kwetsbaar of bedreigd zijn - op de Rode lijst. Een voorbeeld is het vetje. Bij het onderhoud aan watergangen (baggeren en schonen) dient de gemeente of het waterschap extra zorgvuldig te handelen om beschermde soorten te sparen. De NVWC is vorig jaar gevraagd de plaatsen aan te wijzen waar de gemeentelijke onderhoudsdienst bedacht moet zijn op beschermde en Rode-lijstsoorten. Een goede aanleiding dus om de verspreiding van vissoorten in en om Culemborg eens goed in kaart te brengen. De vissen van de Lek en de uiterwaarden laten we voor het gemak buiten beschouwing in dit nummer.

Schepnetten

Voor de inventarisatie van vissen heeft de NVWC vorig jaar stevige schepnetten aangeschaft bij RAVON (Reptielen- en Amfibieën Onderzoek Nederland). Verspreid over de stad en het buitengebied is (vooral door NVWC-lid Co Sielhorst) her en der “geschept” in sloten en in de oevers van grotere watergangen. Dat scheppen door waterpest en bagger is een uitstekende oefening voor de armspieren, maar niet aan te bevelen voor mensen met een slechte rug. Maar het moment waarop het net binnengehaald wordt, is altijd weer spannend en levert niet zelden een leuke verrassing op. Dan weer een net vol bittervoorn, dan weer een

zoetwaterkreeft, een snoekje of, met wat geluk, een forse zeelt. Die na determinatie natuurlijk meteen weer teruggezet worden!

Voor een completer beeld zijn de netvangsten van het onderzoekje in 2009 gecombineerd met allerlei beschikbare gegevens, zoals professioneel visstandonderzoek dat uitgevoerd is in de grachten (OVB), losse waarnemingen op internet (waarneming.nl) en observaties van leden. Zo heeft Theo de Jong (Ecologisch Adviesbureau Viridis) in de loop der jaren veel gegevens over vissen bij Culemborg bijeengebracht.

Diversiteit

Wat zijn we te weten gekomen? Hieronder een kort resumé van de bevindingen. In een apart stukje in deze Hak-al en de komende nummers zal Co Sielhorst opvallende vissoorten de revue laten passeren, te beginnen met het vetje.

De watergangen in en rond Culemborg zijn bij uitstek het domein van de **bittervoorn**. Niet zelden zie je deze fraaie visjes al met het blote oog zwemmen op open plekken tussen waterplanten. Dan moeten er wel grote zoetwatermosselen (zwanenmosselen) in de buurt zijn: die zijn onmisbaar in de voortplantingscyclus van de bittervoorn. Vooral ten westen van de spoorlijn komen we regelmatig schooltjes bittervoorns tegen in sloten en vijvers.

Het kleine, fragiele **vetje** treffen we eveneens en soms zelfs in groot aantal aan in wateren aan de westzijde van Culemborg (Parijsch, Hoge Prijs, Bedrijventerrein Pavijen), maar ook in de Ronde Haven en de Kleine Lek. Bijzonder is dat rond Culemborg - met wat inspanning - alle drie de Nederlandse modderkruipersoorten kunnen worden gevonden: de **grote modderkruiper**, de **kleine modderkruiper** en het **bermpje**. De kleine modderkruiper is de meest voorkomende van deze drie

Bermpje

slangachtige visjes. Hij leeft op de bodem en tussen de waterplantenbegroeiing van allerlei Culemborgse sloten.

Een stuk zeldzamer is de zwaar beschermde grote modderkruiper. De “weeraal” is gesignaleerd bij de Volencampen, langs de Prijsseweg, in De Meer, aan de Parallelweg West, in sloten in Goilberdingen en Parijsch en in het Molenkadegebied ten westen van de A2. Met een speciaal aangepast elektrisch visapparaat, kunnen ongetwijfeld nog veel vindplaatsen aan het licht worden gebracht.

Het bermpje komt in ons land vooral voor in het oosten en zuiden; Culemborg ligt ongeveer aan de westelijke rand van het verspreidingsgebied. Bij jarenlange inventarisaties zijn bermpjes in de West-Betuwe in grote aantallen aangetroffen in stromend water (med. Theo de Jong). Een holle oever en wat stenige bodem bij een brug blijkt al genoeg voor dit visje. Het bermpje is onder meer te vinden bij het stuwteje met overstortend water op de hoek van de Prijsseweg en het Kokmeeuwpad.

Visvriendelijke oevers

Watergangen met speciaal aangelegde natuurvriendelijke oevers, zoals De Meer, zijn een walhalla voor veel vissoorten. In de glooiende slootberm met oeverplanten kunnen vissen zich voortplanten en jonge visjes schuilen en genoeg voedsel vinden. De Meer is mede daardoor een van de soortenrijkste wateren in Culemborg; naast de eerder genoemde bittervoorn en modderkruipers zijn hier ook soorten als **snoek**, **ruisvoorn**, **zeelt**, **driedoornige** en **tiendoornige stekelbaars** en **baars** te vinden. Verrassend was ook

de vondst van jonge **windes** in De Meer. Deze typische riviervis is met een ware opmars bezig in Nederland. Met inlaatwater kunnen de visjes vanuit de rivieren in polders terechtkomen en je kunt ze dan her en der tegenkomen.

Een grote verscheidenheid is ook vastgesteld in de Prijssewetering. Toch zien we overal in het gebied wel een breed scala aan vissoorten. Voor het geofende oog is op veel plaatsen de kans groot om een snoek(je) te ontwaren tussen de waterbegroeiing. Eén kleine beweging, en deze roofvis schiet als een speer weg. In de nazomer spartelen tussen plukken opgeschepte waterplanten regelmatig jonge zeeltjes, ruisvoortjes, driedoornige stekelbaarzen, met hier en daar het hierboven genoemde trio bittervoorn, vetje en kleine modderkruiper. Maar er zijn ook veel sloten waar schepnetvangsten behalve veel modder en kroos weinig anders opleveren dan wat schamele stekelbaarzen, zoals in de Volencampen.

In de stadgrachten is een heel ander spectrum aanwezig met soorten als **karper**, **brasem**, **kolblei**, **blankvoorn**, **roofblei**, **pos** en **snoekbaars**, zo blijkt uit visstandonderzoek in de Culemborgse grachten. Dit zijn soorten die meer thuis horen in (vaak troebele) wateren arm aan waterplanten. Uitzettingen en wegvangsten van vissen door de sportvisserij bepalen hier voor een deel de visstand. Het water is de laatste jaren schoner en helderder geworden, waardoor hier een verschuiving naar een visgemeenschap van plantminnende soorten te verwachten is.

Rekening houden met vissen

Het is nooit helemaal goed te voorspellen welke vissen waar te vinden zijn. Van plaats tot plaats, van jaar tot jaar en van week tot week variëren de soorten en de aantallen. Als wateren met elkaar verbonden zijn, kunnen vissen gemakkelijk nieuwe wateren bezetten. Zo werden de sloten in en langs de nieuwbouwwijk Parijsch tot een aantal jaren terug massaal bevolkt door honderden, misschien wel duizenden bittervoorns, vetjes en stekelbaarzen. Tegenwoordig zijn de aantallen aldaar zeer sterk teruggelopen. Oorzaken daarvan zijn niet gemakkelijk aan te duiden: het slootmilieu kan veranderen door de wijze van beheer of de waterkwaliteit, maar ook als natuurlijk proces. Bovendien is sinds

Kleine modderkruiper

Samengestelde kaart van waarnemingen van beschermde en Rode lijst-soorten in en rond de bebouwde kom van Culemborg. De locaties zijn globaal per deel van de stad aangegeven.

enige tijd de weg van en naar de polder afgesloten door een stuwte.

Duidelijk is wel dat de ruime, maar ongewisse verspreiding van beschermde/bedreigde vissen inhoudt dat de gemeente en het waterschap bij het slootonderhoud op heel veel plaatsen rekening moet houden met bijzondere soorten. Voor de doorstroming en om het slootmilieu goed te houden is periodiek schonen en baggeren noodzakelijk. Ongewild kan een grote modderkruiper of bittervoorn dan in de maikorf of de baggerschip belanden. Maar met de juiste voorzorgsmaatregelen kan de beheerder de kans zo klein mogelijk maken dat deze soorten uit onze wateren verdwijnen. Bijvoorbeeld door stukken sloot over te slaan, niet midden in de zomer te schonen en het opgeschepte slootmateriaal te checken op vissen. Een goede methode is om een cyclisch gefaseerd schoningsbeheer toe te passen. Dit houdt in dat bijvoorbeeld in oneven jaren de rechterhelft van de sloot wordt geschoond en in even jaren de linkersloothelft. Zo blijft de waterdoorvoer mogelijk en blijft toch altijd een opgroei-, schuil- en fourageergebied voor vissen aanwezig.

Er is voor Culemborg alle reden om trots te zijn op de biodiversiteit onder de waterspiegel en hier voorzichtige mee om te gaan!

Geraadpleegd:

Bouwstenen voor een gedragscode beheer Flora- en faunawet van de gemeente Culemborg. NVWC. December 2009.
 Visgegevens archief Ecologisch Adviesbureau Viridis B.V. 2003 – 2009;
 Rapporten Visserijkundig onderzoek Grachten ECHVIOVBISportvisserij Nederland (2007/2009);
 Waarneming.nl;
 Archief NVWC en aanvullende waarnemingen van NVWC-leden.

In plantenrijke sloten van Culemborg, zoals hier in de wijk Parijsch (rechts), vinden we bijzondere vissen, zoals de bittervoorn, het vetje en de kleine modderkruiper, maar ook algemenere soorten als de ruisvoorn en de snoek (inzet).

Culemborgse vissen deel 1 Het Vetje

Door Co Sielhorst

Vetje? Wat is nou een vetje?

Ik moet toegeven, het is geen opvallende verschijning. Mijn eerste ontmoeting met een vetje dateert al van een jaar of twintig terug. Bij een visstandbemonstering in de polder zie ik kleine glinsterende visjes van vier tot hooguit zes centimeter. Midden in de winter! Dat kan helemaal niet. Het is natuurlijk leuk om zoveel vissoorten in de meest uiteenlopende formaten te zien maar jonge visjes zijn er nu helemaal niet.

Fout! Er zijn natuurlijk wel jonge visjes. Ruisvoorn, blankvoorn, kolblei en brasem zijn de soorten in deze polder die kleine zilverachtige nakomelingen hebben. Alleen zijn die al lang de tien centimeter voorbij in de winter.

Helemaal geen jong visje

Een visserijbioloog brengt uitkomst. Dit is helemaal geen jong visje, het is een volwassen vetje. Kijk naar de opstaande bek, het grote oog, nog wat schubben tellen en naar vinstralen kijken en we hebben zekerheid.

Een nieuwe soort op mijn vissenlijstje. Een vetje. Het blijft niet bij deze eerste ontmoeting. Ze blijken op vrijwel alle wateren voor te komen in onze omgeving. Ik durf zelfs de uitspraak aan dat het vetje de ijsvogel de winter door helpt. Dat wil zeggen zolang er geen ijs ligt. Ik heb veel uren aan het water doorgebracht. Daarbij diverse keren getuige geweest van de spectaculaire stootduiken van de ijsvogel. Op deze plaatsen waren alleen vetjes te vinden.

Ook bij koud weer zijn vetjes heel actieve visjes die

Vetjes hebben een korte zijlijn en leven in scholen. De scholen vallen 's nachts uit elkaar en worden 's morgens weer gegroepeerd. Vetjes zijn typisch oogjagers. Het zijn net kleine forellen als ze naar de oppervlakte schieten om een bladluis o.i.d. te pakken.

Vetjes kunnen meerdere keren per jaar eieren afzetten. Dit doen ze op verticale plantenstengels, zoals riet of stengels van gele plomp of waterlelie. Het mannetje maakt de stengel schoon en het vrouwtje zet daarna de eieren er op af. Dit doet ze rondom de stengel. Eipakketjes zijn zo'n vijf cm lang. Hierna bevrucht het mannetje de eieren en bewaakt ze ook. Regelmatig zwemt hij tegen de stengel aan, waarschijnlijk om de eieren te voorzien van meer zuurstof.

(Aanvullende informatie en foto van eieren: Theo de Jong)

regelmatig aan de oppervlakte verschijnen. Dat is maar goed ook want vrijwel alle andere vissen gaan in de winter in een rustperiode waarbij ze zich al helemaal niet meer laten zien.

Overall vetjes

Ik heb vetjes gezien in alle polderwateren in het Culemborgse en Beesdse veld, de stadsgrachten, de Ronde haven, de uiterwaarden tussen Culemborg en Everdingen, fort Everdingen, de Lek, zwemplas Buren, grootste rietplas Buren, de Weidsteeg, de vijver bij het Beatrix, sloten langs de Lailenglaan, alle sloten in de Regulieren, de Meer langs de Straatweg en langs de Broeksteeg richting Beusichem.

Dit zijn allemaal recente waarnemingen. Er moet nog een aantal wateren bezocht worden. Dat kan gewoon door goed te kijken op plekken in de luwte. Hier laten ze zich vaak massaal zien op ondiepe plekken langs de oever. Het vetje is later in het jaar weer duidelijk te onderscheiden van andere jonge visjes.

Deze was de makkelijkste van de "kleintjes". Volgende keer: de bittervoorn.

Watervogels langs de Lek

Riviertellingen tussen Culemborg en Wijk bij Duurstede 1975-2010

Marcel Kok, Daniel Beuker, Theo Boudewijn, Yvonne van Gils, Camiel Heunks, Guido Mauro, Dirk van Opheusden

door Marcel Kok

Al een paar decennia wordt er door de vogelwerkgroep meege- werkt aan de watervogels- en ganzen tellingen in Nederland. Sinds 1975 tellen we op het traject Culemborg – Wijk bij Duurstede alle watervogels, ganzen en wat we verder aan interessants tegenkomend tussen de winterdijken van de Lek. Dit jaar heeft de vogelwerkgroep het initiatief genomen om de gegevens die in die tijd verzameld zijn eens te gaan uitwerken. Gelukkig stelt SOVON, de coördinator van de tellingen, ons de data in hanteerbaar formaat ter beschikking. Met een klein groepje mensen werken we nu de belangrijkste soorten uit. We hopen volgend jaar een Hakal- special te kunnen vullen met de resultaten van 35 jaar water- vogeltellingen. Een voorproefje daarvan geven we alvast in dit artikel alvast!

In 35 jaar is er natuurlijk veel veranderd langs de Lek. Wie had in 1975 kunnen denken dat er zomerganzen zouden zijn? De waterkwaliteit is de afgelopen decennia toegenomen, in de visstand traden veranderingen op, de landbouw is veel intensiever geworden, heggen en boomgaarden zijn gerooid, het is een stuk drukker geworden en er vinden zandafgravingen, dijkverzwaringen en natuurontwikkeling plaats. Maar ook in de herkomstgebieden van onze wintervogels is veel veranderd en ook is het klimaat warmer geworden. De gegevens die we nu hebben bieden dan ook een schat aan informatie. Het is spannend om te zien welke trends we in voorkomen van watervogels zien en of we die ook kunnen verklaren. We gaan in dit artikel in op een aantal karakteristieke watervogels: de aalscholver, de smient, de grauwe gans en de grote zaagbek.

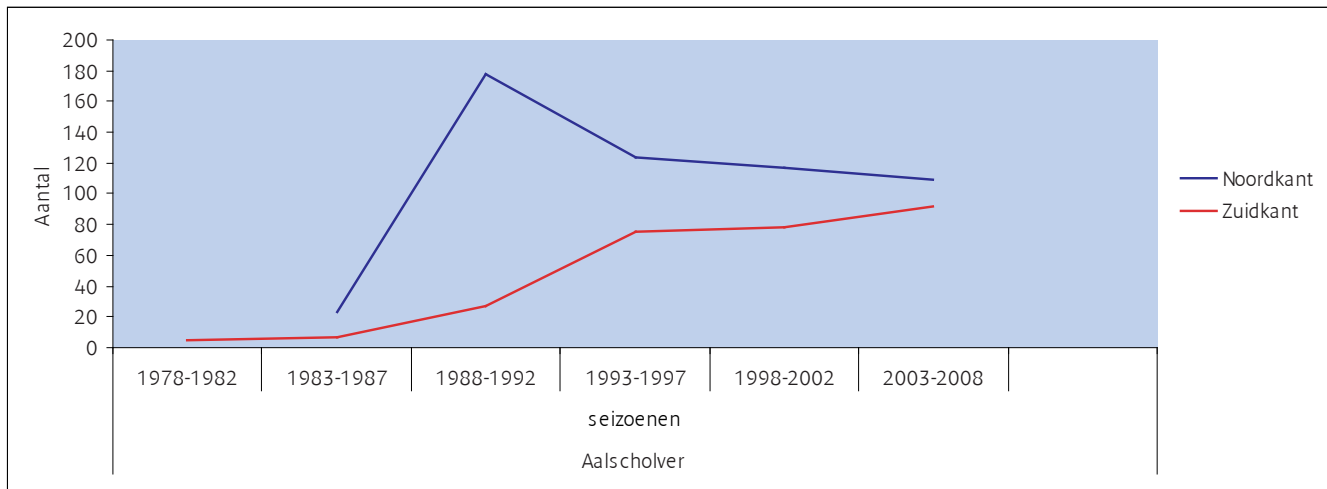
Waarom worden de watervogeltellingen gehouden?

Nederland geniet internationale faam vanwege de grote aantallen watervogels die er verblijven. De vele wetlands, de gunstige ligging op de verschillende trekroutes, en de milde winters maken ons land tot een ideale verblijfplaats voor watervogels. Van soorten als Lepelaar, Smient, Kleine Rietgans en Brandgans zit soms zelfs meer dan driekwart van de totale populatie in ons land. Watervogeltellingen zijn dan ook belangrijk om een vinger aan de pols te houden bij de aantalsontwikkelingen van watervogels, zowel voor heel Nederland als op de schaal van afzonderlijke gebieden, waaronder bijvoorbeeld het Natura2000 netwerk van EU-vogelrichtlijn- en habitatrictlijngebieden. Bovendien signaleren veranderingen in watervogelaantallen vaak goed de veranderingen in de ecologische toestand van wetlands. Het watervogelmeetnet is een samenwerking van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit, Rijkswaterstaat, het Centraal Bureau voor de Statistiek en SOVON.

Nederland is voor sommige watervogels slechts onderdeel van een veel grotere trekbaan. De Nederlandse watervogeltellingen dragen dan ook bij aan een internationaal opgezet telprogramma. De resultaten van de internationale tellingen worden onder andere gebruikt om populatieschattingen van watervogels te maken en de 1% norm van de Ramsar Conventie te actualiseren. Met behulp van die gegevens kan dan bijvoorbeeld weer het belang van afzonderlijke gebieden worden bepaald. Bovenal kunnen aantalsveranderingen in afzonderlijke gebieden of landen, worden afgezet tegen veranderingen in de totale populatie, zodat sneller duidelijk is waar we de achtergronden van de veranderingen moeten zoeken. Als een populatie overal afneemt, ligt het immers minder voor de hand dat de oorzaak in een bepaald gebied of land gezocht moet worden (deze paragraaf hebben we 'geleend' van de sovon-website).

Aalscholver. Jouke Altenburg

Figuur 1 Het totaal aantal aalscholwers geteld per seizoen langs de noord- en de zuidoever van het studiegebied (vijfjaargemiddeld).

Aalscholver

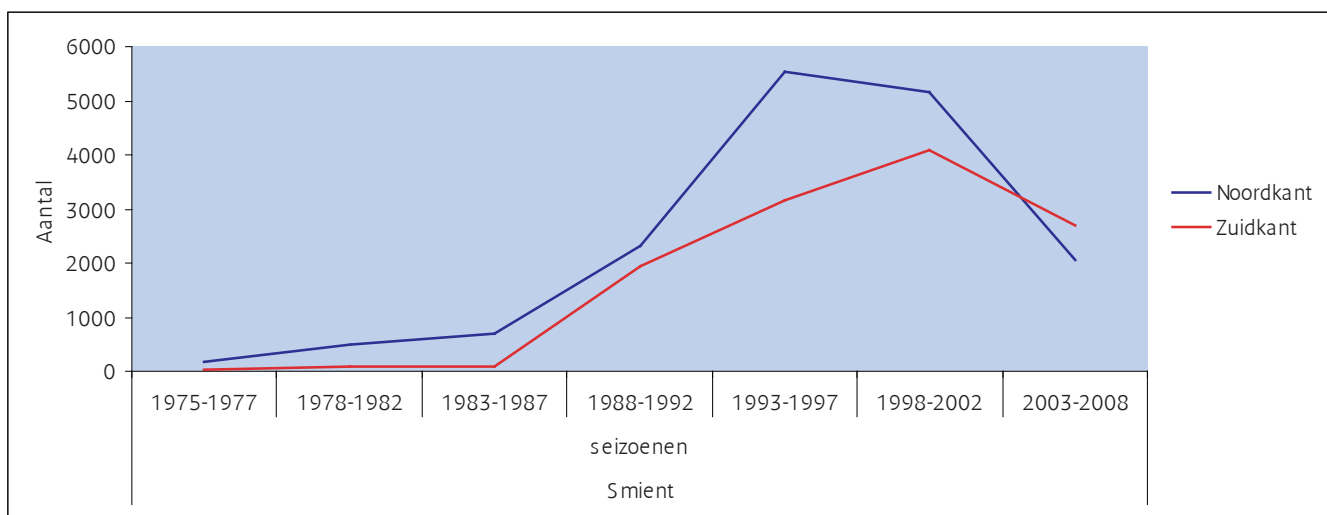
De aalscholver is een talrijke broedvogel in Nederland, die vooral in kolonies rondom het IJsselmeer broedt, maar de laatste jaren zijn broedgebied heeft uitgebreid naar zoutwatergebieden.

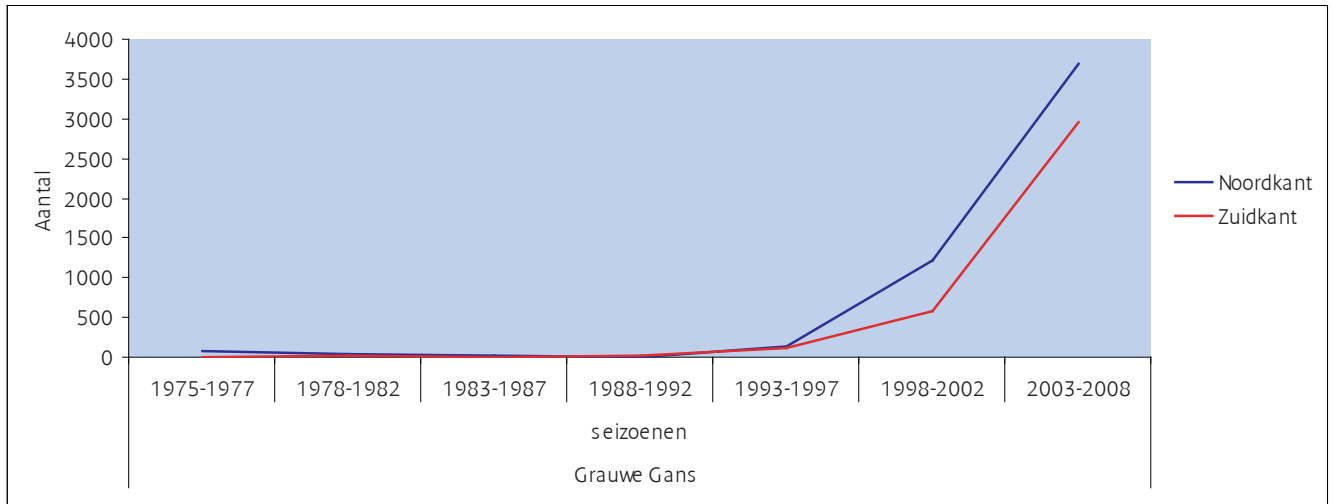
In de periode 1975/77 ontbrak de aalscholwers nog in het studiegebied en in de periode 1978/82 werd de soort wel langs de zuidoever, maar niet langs de noordoever gezien (zie figuur 1). Hierna namen de aantallen toe langs de noord- en zuidoever, waarbij langs de noordoever in 1988/92 een totaal van gemiddeld bijna 180 vogels per seizoen werden gezien. In de volgende perioden lager de aantallen langs de noordoever weer duidelijk lager, maar bleven vervolgens min of meer stabiel. Langs de zuidoever vond een veel gelijkmatiger toename plaats, maar ook zijn de gemiddelde aantallen vanaf periode 1993/97 redelijk stabiel. Overigens is het totaal aantal aalscholwers per winter sinds begin jaren '90 voor het hele werkgebied vrij constant rond de 200 vogels per winter.

Smient

De Smient is een talrijke eend die in de uiterwaarden van de Lek foerageert (gras) en op of langs het water slaapt. Het voorkomen van de Smient langs noord- en zuidoever (figuur 2) laat een duidelijke toename zien van de Smient vanaf midden jaren '80. Vanaf 1975 tot eind jaren '80 is er sprake van relatief lage aantallen (minder dan 1000 in totaal per seizoen?). Vooral de noordoever is in die tijd geschikt en Smienten ontbreken bijna aan de zuidkant. Vanaf eind jaren '80 beginnen aantallen echt toe te nemen. Eind jaren gold een groep van 100 smienten nog als een concentratiegebied (Van den Bergh et al., 1979). Dat is dus flink veranderd. De Atlas van Nederlandse Vogels (SOVON, 1987) geeft aan dat de aantallen in Nederland tussen 1974 en 1978 zijn verviervoudigd en op de zoete rijkswateren er zelfs een verzesvoudiging is opgetreden. Dat zien we ook langs de Lek. Aantallen pieken langs de Lek in de jaren '90, met ca 9000 vogels als plafond voor het hele gebied. De laatste 5-10 jaar is er daadwerkelijk sprake van een afname. Dit komt overeen met

Figuur 2 Het totaal aantal smienten geteld per seizoen langs de noord- en de zuidoever van het studiegebied (vijfjaargemiddeld).

Figuur 3 Het totaal aantal grauwe ganzen geteld per seizoen langs de noord- en de zuidoever van het studiegebied (vijfjaargemiddeld).

het landelijke beeld dat laat zien dat Smienten in de jaren '90 talrijker werden dan ooit tevoren, maar dat sinds de eeuwwisseling de aantallen zich stabiliseren. De afname langs de Lek valt mogelijk te verklaren doordat in natuurontwikkelingsgebieden het biotoop voor smienten minder geschikt is geworden voor de smient (opkomst struikgewas, wilgenbosjes).

Grauwe gans

Het gaat vooral sinds de jaren negentig van de vorige eeuw snel met de toename van de grauwe gans. Voordien werden er langs de Lek jaarlijks enkele tientallen grauwe ganzen geteld; tegenwoordig gaat het om duizendtallen (zie figuur 3). Het lokale beeld vormt een prachtige spiegel van het landelijke beeld. Het aantal overwinterende ganzen (niet alleen grauwe) is spectaculair gegroeid. Het overwinteringsseizoen duurt ook langer. De piek ligt nog steeds in december en januari, maar de ganzen komen vroeger binnen. Tot in de jaren tachtig werden de grotere aantallen niet voor begin december gezien; tegenwoordig is al begin november zo'n driekwart van het wintermaximum al aanwezig.

Smient, Jouke Altenburg

Ook het aantal broedende grauwe ganzen neemt toe. Om een idee te geven van de groei: het aantal broedparen werd in de jaren 1998-2000 landelijk geschat op acht- tot negenduizend. In 2008 waren het er 35.000. Daarmee is de Nederlandse populatie grauwe ganzen een van de grootste in West-Europa. Maar de soort doet het, samen met andere ganzensoorten overigens, in heel Europa opmerkelijk goed.

Het wordt algemeen aangenomen dat het de grauwe gans internationaal zo goed gaat door een combinatie van factoren: betere bescherming en een beter voedselaanbod door intensivering van de landbouw. Voor weidevogels is het een ramp, maar ganzen varen wel bij flink bemest, monotoon grasland. Nederland is bovendien rijk aan geschikte broedbiotoop: rietmoerassen, ruigten en vochtig struweel. Qua oppervlak is daar niet eens bijzonder veel van, maar juist de versnipperdheid ervan en de combinatie met productief boerenland is voor de grauwe gans perfect. De manier waarop nieuwe natuur wordt vormgegeven in de uiterwaarden van de Lek speelt de grauwe gans in de kaart. Daardoor is er genoeg veilige broedgelegenheid in rietveldjes en natte ruigte, én ligt om de hoek het kortgrazige grasland aan het water dat ganzenfamilies met kuikens graag opzoeken.

Grote Zaagbek

De grote zaagbek is een relatief schaars voorkomende eend in het werkgebied. Het is een viseter, die vooral in de midwinter aanwezig is en vooral in strenge winters in hogere aantallen gezien wordt. Midden jaren '70 is de grote zaagbek een schaarse bezoeker van ons werkgebied met slechts enkele waarnemingen per winter. Vervolgens is in het voorkomen van de grote zaagbek langs de noord- en zuidoever (figuur 4) een relatief snelle toename te zien die doorzet tot de aantallen pieken in het midden van de jaren '80 met zo'n 80-90 vogels per winter. Daarna vindt geleidelijke afname plaats tot eind jaren '90 de aantallen weer op hetzelfde niveau lage niveau van begin jaren '70 ligt. De afge-

Gauwe gans, Jan Dirk Buizer

lopen 10 jaar is de grote zaagbek weer een schaarse soort geworden langs de Lek. Het aantalverloop op de noord- en zuidoever vrijwel identiek, aantallen aan de Noord oever liggen om onduidelijke redenen systematisch wat hoger.

Net als bij het nonnetje fluctueren de aantallen grote zagers in Nederland aanzienlijk per winter. De weersituatie in Noordwest-Europa spelen daarbij een belangrijke rol. De toename vanaf eind jaren '70 laat zich wellicht verklaren door een verbeterde visstand in het rivieren gebied. Piekjaren – strenge winters – komen in Nederland steeds minder voor en reiken ook steeds minder hoog. Grote zaagbekken kunnen als gevolg van deze verbeterde weersomstandigheden dichter bij hun broedgebied overwinteren (in de Oostzee onder andere). De afname van de spieringstand in het IJsselmeer heeft ook negatieve gevolgen voor de aantallen overwinterende grote zagers. Daarnaast lijkt de afgelopen jaren lijkt de grote zager ook in z'n broedgebied achteruit te gaan. Gevolg is aan continue afname van zo'n 4% jaar in Nederland sinds de winter van '80/'81, die dus ook in ons werkgebied is terug te zien (SOVON, 2009).

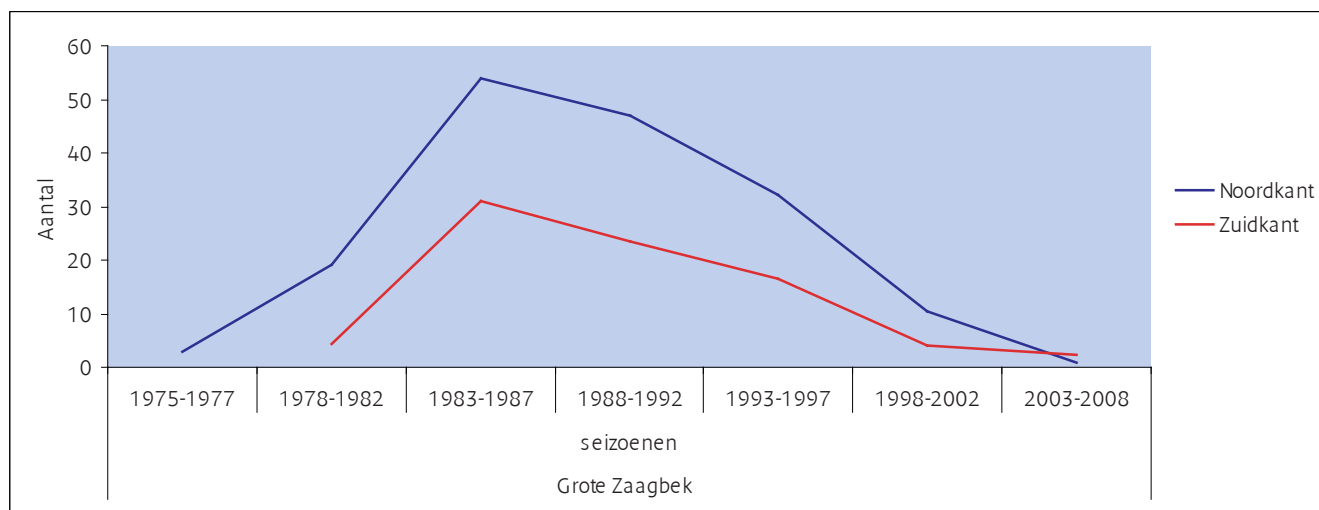
Ter afsluiting

De veranderingen die optreden in de aanwezigheid van de hierboven beschreven vogels zullen veel mensen niet zijn ontgaan, tegelijkertijd ontgaat ons natuurlijk veel in de opkomst en neergang van een aantal soorten. Het is daarom leuk om eens wat beter stil te staan bij wat er nu precies veranderd is in 35 jaar. Vergelijking met de landelijke resultaten maakt het mogelijk om veranderingen beter te duiden voor ons eigen werkgebied. Dat we hiervoor nu een dataset hebben met 35 jaar tellingen is een buitenkans om hier nog eens verder in te spitten. 🐦

Bronnen

Voor meer informatie over deze tellingen op de SOVON website, zie: <http://sovon.nl/default.asp?id=239>
 Bergh, L.M.J. van den et al., 1979. Vogels van de grote rivieren, Utrecht/Antwerpen.
 Hustings et al., 2008.
 SOVON, 1987. De Atlas van Nederlandse Vogels, Arnhem.
 SOVON, 2009. Watervogels in Nederland in 2007/2008. SOVON-monitoringrapport 2009/02, Arnhem.

Figuur 4 Het totaal aantal grote zaagbekken geteld per seizoen langs de noord- en de zuidoever van het studiegebied (vijfjaargemiddeld).

Vleermuizen in Culemborg en omgeving

door Fred van Delft

Vleermuizen komen op zeer veel plaatsen voor, zo ook in Culemborg. In dit artikel worden de acht soorten besproken die in ieder geval in het werkgebied van de NVWC voorkomen.

In de omgeving van Culemborg komen zeker de volgende acht soorten vleermuizen voor:

1. Dwergvleermuis
2. Watervleermuis
3. Grootoor
4. Laatvlieger
5. Baardvleermuis/Brandts vleermuis
6. Meervleermuis
7. Franjestaart
8. Rosse vleermuis

Dit is een mooie score op de zeventien soorten die Nederland rijk is.

Dwergvleermuis

De dwergvleermuis is de meest algemene soort en velen van u zullen ongetwijfeld in hun tuin of tussen de huizen in de avond als het begint te schemeren een dwergvleermuis hebben zien vliegen. Vleermuizen zijn erg gewoontetrouw wat betreft hun verblijfplaatsen en gebruiken die jaarlijks.

Dwergvleermuizen gebruiken bijna alleen maar gebouwen: na de winter om hun jongen groot te brengen en in het najaar om te zwermen. Daarbij komen massaal vleermuizen uit de wijde omgeving

*Gewone dwergvleermuis,
foto Baracuda 1983*

bij elkaar om te paren en hun jongen overwinteringsplaatsen te laten zien die vorstvrij zijn en een constante temperatuur hebben. De beste locaties voor de dwergen zijn de gebouwen die al die mogelijkheden bieden, maar meestal verhuizen zij met grote regelmaat. Zij leven in spouwmuren en onder daken en zijn in de winter moeilijk te ontdekken.

Watervleermuis

De watervleermuis is een vleermuis die voornamelijk in de zomer in bomen leeft, maar hij komt ook voor in gebouwen. In de zomer zit er in fort Honswijk een kraamkolonie. In fort Everdingen zijn bij onderzoek in de zomer zes mannetjeswatervleermuizen in de ventilatiekokers ontdekt. Maar de belangrijkste indicator voor de aantallen watervleermuizen zijn momenteel de wintertellingen, een monitoringproject dat al loopt vanaf 1940. Het wordt uitgevoerd door deskundige vrijwilligers, die ieder jaar tussen half december en half januari de vele overwinteringsplekken bezoeken. Via de zoogdiervereniging worden de resultaten bijgehouden door het CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek), om te kunnen vergelijken hoe de ontwikkelingen zijn van de soorten. In de forten Everdingen en Honswijk zijn in de winter watervleermuizen ruim vertegenwoordigd. De naam watervleermuis heeft de soort te danken aan het voedsel dat ongeveer 20-30cm boven water wordt gevangen. Ook 'harkt' hij insecten van het water.

Grootoorvleermuis

De grootoorvleermuis is door zijn zachte sonar (dat is het geluid dat hij maakt, niet hoorbaar voor de mens) erg moeilijk waarneembaar op de bat-detector (apparaat dat de sonar omzet in hoorbare klikjes). Hij is alleen van heel dichtbij te horen. Er is een kolonie

Waternvleermuis

bekend in Culemborg met vorig jaar 15 dieren in een schuur naast een woonhuis. In 2008 tijdens de kerkzoldertellingen is één exemplaar aangetroffen in de hervormde Barbarakerk. In Culemborg is hij in 2009 en 2010 helaas niet meer aangetroffen (een hangplek is te herkennen aan een hoeveelheid vlindervleugels die telkens op vaste plekken kunnen worden aangetroffen). De grootoor leeft in de zomer voornamelijk in bomen. In de winter is hij ook te vinden in de forten: hij hangt dan bij voorkeur op koudere plaatsen. Dit jaar is voor het eerst één exemplaar aangetroffen in de groepsschuilplaats (bunker) naast de A2, en verder zijn verschillende grootoren in fort Everdingen Honswijk, Vuren Nieuwe steeg en Asperen aangetroffen.

Laatvlieger

De laatvlieger is een vrij grote vleermuis en kan in de Plantage met de bat-detector worden gehoord. Het is moeilijk om verblijfplaatsen van de laatvlieger te vinden. Dit komt doordat ze zeer snel in- en uitvliegen en er daardoor weinig tijd is om ze te ontdekken. Het is mogelijk om, als de kolonie wat groter is, in de avond de route terug te volgen naar het beginpunt waar ze uitvliegen. Vaak komen we achter de locatie van koloniegroepen na een melding van een laatvlieger,

bijvoorbeeld, als mensen er een op de grond vinden of als gewond slachtoffer van een kat. Ik wil er nog even op wijzen, dat als u een vleermuis vindt, u deze niet moet aanraken (de laatvlieger kan rabiës hebben) maar altijd een deskundige moet inschakelen. Op www.vleermuis.net is een deskundige bij u in de buurt te vinden. Deze komt kosteloos langs, ook voor advies. Ook als u weet dat er vleermuizen in uw eigen huis of bij de burens zijn, kunt u dat bij deze deskundigen aangegeven, de meldingen worden dan vastgelegd. Er wordt gekeken om welke soort en hoeveel vleermuizen het gaat. In Gelderland zijn door de werkgroep Vlegel en Stichting Landschapsbeheer Gelderland (SLG) mensen opgeleid om dit soort zaken af te handelen.

Baardvleermuis en Brandts vleermuis

De baardvleermuis is een vleermuis die in de zomer en herfst een erg afgezonderd leven leidt. We weten nauwelijks waar zij die tijd verblijven, omdat er bijna niets over bekend is. Alleen in de winter is de vleermuis ruim vertegenwoordigd in de diverse forten. Dit jaar heeft de werkgroep Gelderland een poging gedaan om een vrouwtje te vangen en te zenderen om zodoende een kraamkolonie op te sporen. Helaas is dat (nog) niet gelukt. De Brandts vleermuis is zeldzamer.

Hij lijkt erg op de baardvleermuis en is nog maar sporadisch bij wintertellingen in de buurt aangetroffen.

Meervleermuis

De meervleermuis jaagt op grotere open wateren en vliegt net als de watervleermuis ongeveer 30 cm boven het water. In onze regio wordt hij foeragerend boven de Lek waargenomen en in winterverblijven in de buurt. De soort is ook aangetroffen in fort Honswijk, maar dat is al geruime tijd geleden.

Franjestaart

De franjestaarten zijn ook boombewonende vleermuizen. Er is een kolonie franjestaarten bekend op de Utrechtse Heuvelrug. Zij komen in de winter in grote aantallen voor op fort Honswijk.

Rosse vleermuis

De rosse vleermuis is een grote vleermuis. In de Plantage zit een kolonie in een boom. Tijdens vleermuis-excursies van de NVWC zijn zij door hun luide roep bijna altijd te horen op de bat-detector. Als u dit zelf eens wilt horen, bieden de NVWC-excursies die jaarlijks plaatsvinden een goede mogelijkheid. Let op de agenda in de Hak-al.

Forten

Wat hier zeker niet mag ontbreken als we het over de vleermuizen rond Culemborg hebben, zijn de forten.

We zijn in het bezit van ware vleermuis-eldorado's als we het over fort Everdingen en, aan de overkant, fort Honswijk hebben. Dit zijn door de vele jaren van rust, vooral in de winter, het vroege voorjaar en de late herfst, door vleermuizen zeer drukbezochte locaties. Maar er gaan veranderingen aankomen. Defensie gaat op zeer korte termijn fort Everdingen verlaten en fort Honswijk is momenteel in beheer bij DLG (Dienst Landelijk Gebied). Voor beide forten wordt momenteel een nieuwe bestemming gezocht als onderdeel van de Hollandse Waterlinie. Wat de vleermuizen betreft zou de beste bestemming voor de forten zijn om er natuurforten van te maken. Maar de druk op de rustende vleermuizen is hoog, vooral door de openstelling voor het publiek. De forten gaan te vroeg in het seizoen open en te laat dicht voor de vleermuizen. Als het in het voorjaar erg koud is, net als dit jaar, dan zijn er nog te weinig insecten om al de energie in het vliegen te stoppen. En als er in het najaar gezwermd wordt, is lichtverstoring al gauw schadelijk voor de vleermuizen. Als winterteller van o.a. de forten Asperen, Vuren, Nieuwe steeg, Brakel en Poederooijen weet ik dat de populaties onder druk staan. Door de renovaties en de vernieuwde bestemmingen zijn de aantallen van de meeste populaties teruggelopen, sommige zijn enigszins stabiel gebleven. De forten Brakel en Poederooijen tonen een kleine toename, hopelijk krijgen deze forten ook een natuurfunctie. Het is nodig dat op deze forten het beheer meer afgestemd wordt op het gebruik van de vleermuizen en dat in de toekomst door goed beheer de aantallen op deze forten weer toe gaan nemen. 🐉

Grootoorvleermuis in de grote Barbarakerk

Excursie naar het landgoed Sparrenrijk bij Boxtel.

16 oktober 2010.

door Winny Verdouw

Dit landgoed is niet slechts rijk aan sparren, maar ook aan paddenstoelen. Het bos was zelfs op de TV vanwege de paddenstoelenrijkdom in een heel goed paddenstoelenjaar. De weersvoorspellingen waren wel goed, wat zon en verder droog. Met een stuk of 12 mensen reden we naar Boxtel. Wim en Carla hadden al van te voren de groene paaltjesroute uitgeprobeerd.

We waren nog niet de leuke toegangspoort gepasseerd of de eerste grijsgroene melkzwam werd gevonden. De sporen geven wat melk als je er in knijpt. Tja en zo ging het door naar de plooiervoetstuiwzwam en de gewone botercolimia's en de aardappelbovisten. Dikwijls werd de vraag gesteld of je ze kon eten? Dat was het geval bij de boleten, die ons deden watertanden. Een prachtig eekhoortjesbrood, berkenboleet, kastanje boleet en gele ringboleet en zelfs flinke cantharellen stonden langs het pad. De amanieten zijn echt niet te eten, maar daarom niet minder mooi. We zagen de roodbruine slanke amaniet en de witte knolamaniet. Een hele gave vliegenschwam, rood met witte stippen, prachtig. Echte elfenbankjes hebben gaatjes aan de onderkant weten we nu.

Wim ontdekte de roze spijkerzwam, een soort die hij voor het eerst in het echt zag. In het boekje stond dat hij meestal samen te vinden was met de koeienboleet. En dat was nog waar ook!

Tenslotte kwamen we op ruim 60 verschillende soorten. Een leuk nieuw gebied dus voor paddenstoelen. 🐿

Natuur dichtbij in EVA-Lanxmeer

door Jandirk Kievit

foto's, Gerrit Jan Klop (vogels) en Kars Veling

"In den beginne was er niets." Nu ja, niets...er stond maïs en er liepen schapen. Meer niet (op de NVWC na dan).

In het vorige millennium begon Eva aan ons paradijs te werken, langs het oude riviertje de Meer en na een paar jaar vergaderen met de gemeente Culemborg werd EVA-Lanxmeer een groen/blauwe ecologische woonwijk.

Direct bij de start sprak het concept me aan: wonen in een minder milieubelastende woning. Aan een hof met gemeenschappelijk binnentuin, omgeven door groenstroken, houtwallen, vijvers, een waterwingebied met boomgaard en een stadsboerderij. Bijdragen aan een duurzame samenleving kan namelijk ook heel aangenaam zijn. Want met een boomstam in de vijver genieten we dagelijks van een ijsvogel die even wat stekelbaarsjes komt snacken. Of van de zingende kleine karekiet die langs de vijver broedt en zich voedt met de vele libellenlarven uit diezelfde vijver. Zo breidt het lijstje tuinsoorten zich de laatste jaren steeds verder uit. Dit jaar met kamsalamander, bonte vliegenvanger, vroege glazenmakers en een bever in de Meer (gezien door twee toekomstige bewoners). Ook zij hebben het EVA-concept van een eetbaar landschap voor mens en dier ontdekt en hopelijk goedgekeurd. Terwijl wij met kersen, pruimen en walnoten slepen, zetten koningin-nepages hun eieren af op de wilde peen in het waterwingebied en de wortels van stadsboerderij Caetshage. Menig dwergvleermuis heeft voor mijn ogen zijn of haar dorst gelest tussen de waterlelies, terwijl de rugstreeppadden en poelkickers toekeken.

Natuur ver weg? Nee, natuur dichtbij, vanuit je achter-

Bonte vliegenvanger

tuin zo het openbaar groen in en vice versa. Nooit gedacht dat ik het zo naar mijn zin zou kunnen hebben in een nieuwbouwhuis en – wijk, waar 's avonds een dikke egel mijn slakkenoverschot decimeert.

Af en toe fronsen de Lanxmeer-bewoners toch ook even hun wenkbrauwen. Niet alle natuur is even aaibaar. Bijvoorbeeld de 75 cm lange snoek die onze Daan uit de zwemvijver viste, waar jong en oud in zwemt. Of de 50 groene kikkers (*Rana ridibunda*) die in elke vijver 's nacht om 03.00 uur graag laten horen hoeveel lol ze hebben. Laat staan de groep van 100 spreuwen die in één dag je rode wijn in wording van de druivenranken rukken...

Het Eva-concept is eigenlijk heel simpel. Ruimte voor mens en dier, eten voor mens en dier, met parkeren aan de rand en zonnecellen op je dak en een NS-station om de hoek. Laat het geen uniek experiment zijn voor een selecte groep, maar rol dit concept uit in Vinex- en Vogelaarwijk, want je welzijn vaart er wel bij.

De NVWC heeft de hele verandering van maïsperceel tot droomwijk gedocumenteerd. Om de vijf jaar wordt deze monitoring herhaald. Nergens in Culemborg is de stedelijke biodiversiteit zo hoog. Maar laat u zich niet afschrikken door streeplijsten of puntransecttellingen: wees vooral welkom op het uitgebreide netwerk van wandel- en fietspaden door de wijk en geniet van onze stadsnatuur! 🐜

Kleine karekiet

De bruine kiekendief, circusartiest pur sang

Foto's en tekst: Jouke Altenburg

In een HAK-AL special over biodiversiteit in de West-Betuwe mag een artikel over de bruine kiekendief niet ontbreken. Die is per slot van rekening door SOVON Vogelonderzoek Nederland en Vogelbescherming Nederland uitgeroepen tot Vogel van het Jaar 2010.

De bruine kiekendief is ook een symbool voor het succes van natuurbescherming: de huidige generatie natuurliefhebbers is de eerste in ca. 100 jaar die elk voorjaar in heel Laag-Nederland kan genieten van de luchtacrobatiek van baltsende en prooioverdragende bruine kiekendieven.

De bruine kiek en ik

In 1966 kreeg ik voor mijn verjaardag het boek 'Op stap met de vogelvriend'. Pedagogisch zeer verantwoord beschrijft het de natuurbelevissen van Bob en Anneke onder leiding van hun oom Barend, een natuurkenner. In elk hoofdstuk zien ze een vogelsoort, waarvan de herkenning en het gedrag worden uitgelegd. Mijn favoriete verhaal was dat van de bruine kiekendief, geïllustreerd met een fascinerende tekening van de prooioverdracht: een vogel die op zijn rug kon vliegen, ik vond het ongelooflijk. Samen met de Zangvogelplaat van Dr. M.A. IJsseling en 'Zien is kennen' legde 'Op stap met de vogelvriend' de basis voor mijn fascinatie voor vogels. Boekenwijsheid werd gevolgd door verwondering in het veld. Ik kan me mijn eerste spectaculaire prooioverdracht tussen twee bruine kiekendieven in de Moerputten bij Den Bosch, begin jaren '70, nog zo voor de geest halen.

Herkenning

De bruine kiekendief is ca. 50 cm groot en heeft een spanwijdte van ongeveer 1m25. Hij is eenvoudig te herkennen aan zijn lange vleugels, die in een V omhoog worden gehouden, en zijn lange staart, die wordt gebruikt voor het draaien en stoppen. Meester van de surplace, zo kun je hem wel noemen. Met een snelheid van maar 20 km/u kan de bruine kiek op 2 tot 6 meter hoogte in de lucht blijven. Zijn lange poten zijn erg handig bij het grijpen van prooien tussen hoge vegetatie. De bruine kiekendief heeft een voorkeur voor langzame prooien zoals jonge zoogdieren en jonge vogels.

Man en vrouw zijn gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. Het mannetje heeft een geelwitte kop; de romp heeft bruine en oranje tinten en wordt afgerond door een grijze staart. De bovenvleugels beginnen met een bruine armvleugel die met een diagonale lijn overgaat in een grijs tot wit vlak en wordt afgerond met zwarte

vleugelpunten. De ondervleugels zijn grijs met zwarte vleugelpunten. Hoe ouder het mannetje, des te lichter zijn de grijze vleugeldelen. Het vrouwtje heeft bruin als basiskleur. Alleen de kop en de voorzijden van de armvleugels zijn crèmekleurig. Jongen zien er uit als een vrouwtje, maar missen de crèmekleurige voorzijde van de armvleugels.

Leefgebied

Van de drie soorten in Nederland broedende kiekendieven (de andere soorten zijn de blauwe en de grauwe) is de bruine kiekendief verreweg de algemeenste. Dit is al lang zo. Het moerasrijke Nederland was door het vele rietland een optimaal en veilig (vossen!) broedgebied. Lokaal kan de soort, als er sprake is van een hoge muizen-dichtheid, ook droger leefgebied bezetten, zoals akkerland. Van de drie kiekendievensoorten broedt en jaagt de bruine in de natste gebieden met de hoogste plantengroei.

Al heel lang (en nog steeds) op veel manieren belaagd

De bruine kiek jaagt op lage hoogtes tot wel vijf kilometer afstand van zijn nest. Het is dan ook een vogel met vele volksnamen, zoals rietwouw, hoanekrobber en muizenbijter; aanwijzingen dat de soort goed bekend was bij de bevolking. Niet dat de bruine kiek een populaire was, integendeel! De officiële Nederlandse naam (afgeleid van kuikendief) wijst op de (voorheen) grote impopulariteit. Ook volksnamen als 'hoenderdood', 'duivenpakker' en 'eierslurper' winden er geen doekjes om. Grootschalige vervolging was onder meer het gevolg. In 1951 werden er alleen al in de net drooggelegde Flevopolder 400 stuks afgeschoten.

De bestrijdingsmiddelen van de jaren '50 en '60 duwden de kiekendievenstand extra omlaag. Nadat deze middelen verboden waren trad populatieherstel op. Bruine

kiekendieven zijn zeer gevoelig voor nestverstoring. Eieren en jongen worden doorgaans direct verlaten bij (menselijk) nestbezoek. Dat weten ze in Friesland blijkbaar heel goed. Volgens de website van de Friese Milieufederatie werden in 2010 van ten minste 14 bruine-kiekendiefnesten eieren weggenomen, geschud of vernield.

Landelijke broedvogel-ontwikkeling

Eind jaren '60 broedden er maar ca. 100 bruine-kiekendievenparen in Nederland. Tien jaar later waren dat er zo'n 800, die deels uit het buitenland kwamen. De helft daarvan broedde in de Flevopolders, die ingezaaid waren met riet om de bodemrijping t.b.v. de landbouw te bevorderen. Dat leverde volop geschikt broedgebied (nat rietland) en voedsel (muizen) op, dus bruine kiekendieven.

Na de van de grond door de landbouw bleven in Flevoland alleen 'de Oostvaardersplassen' voor de kiekendieven over.

De Flevolandse stand daalde naar zo'n veertig tot vijftig paren aan het begin van de 21e eeuw. De surplus kiekendieven van de Flevopolders vestigden zich in de rest van Nederland. Zeeland, Zuidwest Friesland en de Waddeneilanden vormen de huidige concentratiegebieden. Begin jaren '90 bereikte de stand het maximum van ca. 1400 paren. Sindsdien neemt het aantal broedparen met ca. 5% per jaar af. Dat heeft vooral te maken met de te droge overwinteringsomstandigheden in de SAHEL-zone.

De bruine kiekendief als Betuwse broedvogel

Volgens de Avifauna van Midden-Nederland zijn er broedgevallen bekend uit het Culemborgse Veld waar in 1943, 1954, 1955 en 1958 een paar broedde in een eendekooi. 'Van de wielen langs de Lek is bekend dat er bruine kiekendieven gebroed hebben. Waarschijnlijk betreft het een enkel paar'.

Begin jaren '70 daalde de bruine-kiekendievenstand in heel Midden-Nederland naar zo'n vier (!) paren. Volgens een kaartje in de Ecologische atlas van de

Nederlandse roofvogels broedden er tussen 1985 en 1992 geen bruine kiekken in onze regio, met uitzondering van enkele paren langs de Diefdijk. Gelukkig profiteerde onze regio mee van het landelijke herstel. De HAK-AL special (december 2002) schat de regionale kiekendievenstand op vier tot tien broedparen. Wanneer we de actuele stand van zaken op waarneming.nl raadplegen, is die situatie onveranderd. We vinden de bruine kiekendief langs de Lek, de Linge en de Diefdijk, maar ook in de natte natuurgebieden van de komgronden zoals de Regulieren. Op hun voedselvluchten kun je mannetjes eigenlijk overal in de regio tegenkomen.

Acrobatiek, ofwel hoe trek je vrouwelijke belangstelling?

Het mannetje vliegt op mooie voorjaarsdagen al roepend met stijve vleugelslagen op meer dan 75 meter tot wel 1 km hoogte boven het nestgebied. Hij duikt met de kop naar voren en ingeklapte vleugels vervolgens naar beneden en voert onderweg meerdere malen stunts uit. Denk daarbij aan om de as rollen, een looping, een scherpe 360-gradendraai in het horizontale vlak, radslag enz. Soms lijkt het net alsof de vogel is neergeschoten. De duikvlucht eindigt meestal met een scherpe opwaartse vlucht, waarbij ook weer stunts worden uitgevoerd. Gedurende deze luchtshow wisselen het grijs en bruin van de boven- en onder-vleugels elkaar af. Dat geeft een flitsend effect dat tot ver in de omtrek te zien is. Niet zo verwonderlijk dat de wetenschappelijke naam van de bruine kiek 'cirkelende koperroestkleurige' (*circus aeruginosus*) is. Soms eindigt de man de duikvlucht met een schijn-aanval op het vrouwtje, dat als antwoord haar klauwen met een rol aan hem presenteert. In goede broedgebieden kan het mannetje er twee vrouwtjes op na houden. Daar is vast een superflitsend optreden voor nodig!

Acrobatiek en taakverdeling

Het mannetje verzorgt het vrouwtje volledig vanaf de bevruchting van de eieren tot en met de vroege jongenperiode. Dat is ca. 60 dagen. Bij een bevoorradingsvlucht komt hij al roepend op ca. 10 tot 30 meter hoogte aanvliegen, met de prooi duidelijk zichtbaar in de afhangende poten. Het vrouwtje stijgt op en gaat op een iets lagere hoogte achter het mannetje vliegen. Bij veel wind in combinatie met een lichte prooi kan het vrouwtje met een rolbeweging het mannetje onderlangs passeren en ondertussen de prooi uit zijn poten grissen. Dat is de directe manier van overdracht. Het komt vaker voor dat het mannetje de prooi loslaat en dat deze in de vlucht door het vrouwtje wordt gevangen. Beide vormen van overdracht zijn pure luchtacrobatiek. Het mannetje kan het vrouwtje ook op de grond bevoorraden; dat gebeurt niet op het nest maar op een eigen roestplek in het riet. Nestbezoeken van het mannetje zijn uiterst zeldzaam.

Wanneer de jongen de takkelingsfase hebben bereikt en uit het nest zijn geklauterd, gaat het vrouwtje mee jagen. De jongen zijn zo veiliger voor predatoren, zoals vossen. Het vrouwtje is groter en brengt dan ook grotere prooien aan dan het mannetje.

Acrobatiek – jong geleerd is oud gedaan

Uitgevlogen jongen worden nog enige weken door het vrouwtje verzorgd. Daarbij krijgen zij ook prooien 'in vogelvlucht' aangereikt. Uitgevlogen jongen zijn aanzienlijk minder behendig in de kunst van de prooi-overgave in de lucht. Het duurt even voordat ze zich net als hun ouders als een circusartiest kunnen gedragen.

Overwintering

De Nederlandse bruine kiekendief is een trekvogel, al overwinteren jaarlijks tientallen vogels in Nederland en de rest van West-Europa. Het is een breedfronttrekker, die gemiddeld zo'n 220 km per dag vliegt. Er worden geen concentraties bruine kiekendieven gezien bij bekende trekstuwpunten als Gibraltar. Volwassen Nederlandse bruine kiekendieven overwinteren in West-Afrika, zoals in Senegal en Ghana (afstand 5000 km), meestal in wetlands. Daar slapen de bruine kiekendieven 's nachts op gezamenlijke roestplaatsen. Hun winteroverleving is groter in natte Sahel-'winters', wanneer er grote drassige vloedvlaktes in de SAHEL-zone aanwezig zijn. Dat betekent meer prooien en minder menselijke vervolging omdat de gezamenlijke slaapplekken over een groter gebied zijn verspreid. Jonge Nederlandse bruine kiekendieven overwinteren vooral in Zuid-Europa, zo'n 1700 km vliegen.

Zuid-Europese bruine kiekendieven zijn sedentair: ze blijven jaarrond in hun territorium. De noordelijke populatie, waaronder de Nederlandse, trekt dus als het ware over hen heen. De Zuid-Europese populaties worden dus niet beïnvloed door de mate van regenval in de SAHEL-zone.

Bronvermelding:

- Alley W.F. et al. (1971). Avifauna van Midden-Nederland. Van Gorkum & Compagnons N.V., Assen.*
Van den Berg et al. (1979). Vogels van de Grote Rivieren. Het Spektrum, Utrecht/Antwerpen.
Blok H. en H ter Stege (1995). De Nederlandse vogelnamen en hun betekenis. Uitgave in eigen beheer.
Bijlsma R.G., (1993). Ecologische atlas van de Nederlandse roofvogels. Schuyt en Co, Haarlem.
Cramp et al. (1980). Handbook of the Birds of the Western Palearctics, pt II. Oxford University Press.
Nieuwendijk J.G. (zonder jaartal). Op stap met de Vogelvriend. Uitgeversmaatschappij Holland-Haarlem.
van Oort L. en Brenkman A. (2002). HAK-AL special 2002. Waarnemingen van Culemborgse vogels (1975-juni 2002). Natuur en Vogelwacht Culemborg.
Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002). Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse fauna deel 5. Uitgeverij Natuurhistorisch museum Naturalis en KNNV-uitgeverij & ELS.
Zwarts L. Bijlsma R.G., van der Kamp J. & Wymenga E. (2009). Living on the edge. KNNV Uitgeverij, Zeist.

Internet:

- www.vogelbescherming.nl
www.jaarvandebruinekiekendief.nl
www.waarneming.nl
<http://www.friesemiliefederatie.nl/>

NVWC kiest het ruime sop...

Op 29 oktober 2010 kozen ruim veertig leden van de NVWC het ruime sop om naar zeevogels te kijken op de Noordzee. Uitgedost met dikke jassen, mutsen, sjaals, anti-zeeziektepleisters, verrekijkers en foto-toestellen met indrukwekkende lenzen, vertrokken zij in alle vroegte vanuit Culemborg naar Lauwersoog, waar zij inscheepten op de Dageraad. Het KNMI had beloofd dat het in elk geval de mooiste dag van de week zou worden: grijs maar droog. Dat werd het en zelfs de zon brak nog even door. Vanwege de hoge golven verder op zee moest de boot vrij dicht onder de kust van Schiermonnikoog blijven. Toch was er genoeg te zien. Op deze en de pagina's hierna een fotoverslag van de tocht. De foto's zijn van Jan Dirk Buizer, Louis van Oort en Kars Veling. Meer foto's van de tocht zijn te zien op www.pterodroma.com en op picasaweb.google.com (zoek op 'zeetocht NVWC').

2e winter pontische meeuw, KV

Adult kokmeeuw (l) en 2e winter zilvermeeuw (r)

Juveniel jan-van-gent

Adult jan-van-gent

Juveniel jan-van-gent

Juvenil drieteenmeeuw

Gewone zeehond

Juveniel drieteenmeeuw

Zwarte zeeëend, JDB

Juveniel pontische meeuw (l) en adult stormmeeuw (r)

1e winter zilvermeeuw (l) en adult grote mantelmeeuw (m)

Riviertellingen 2010-2011

Leden van de vogelwerkgroep tellen alle in 'maanden met de R' de watervogels op en om de Lek, vanaf de rivierkruising bij Wijk bij Duurstede tot de spoorbrug in Culemborg.

De eerste tellingen zijn alweer achter de rug, de overige data van de riviertellingen dit seizoen zijn:

18 december 2010

15 januari 2011

12 februari 2011

12 maart 2011

16 april 2011

Verzamelen zoals gebruikelijk om 09.00 uur bij de Ketelvink. Op fiets of met auto, a l naar gelang eigen voorkeur.

*Marcel Kok
Marcel.Kok@pbl.nl
Vogelwerkgroep NVWC*

Zaterdag 20 november 2010

Zaterdag 11 december 2010

Knotzaterdag

De herfst doet zijn intrede en dat houdt in dat de knotwerkgroep weer actief wordt. De data en locaties voor het seizoen 2010-2011 zijn vastgesteld, er is overeenstemming met de eigenaren en de onthefingen voor het verstoken van het overblijvende hout zijn verleend. Aan de slag dus om een aantal waardevolle knotwilgen in de uiterwaarden van Culemborg en Beusichem een stevige snoeibeurt te geven, zodat ze weer een aantal jaren vooruit kunnen.

De twee locaties zijn gelegen in de uiterwaarden aan het einde van de Weidsteeg en bij de familie Vernooij aan de Lekdijk-Oost te Beusichem. De eerste twee knotzaterdagdagen zijn 20 november en 11 december 2010. De bomen van de familie Van Leeuwen staan langs het pad en bij de plas in de uiterwaarden tegenover het einde van de Weidsteeg. Inschatting is dat dit karwei, met voldoende vrijwilligers, op 2 zaterdagdagen kan worden afgerond. Voor de liefhebbers is er demogelijkheid om hout mee te nemen, het resthout zal worden verbrand.

De locatie kan worden bereikt door vanuit Culemborg de Weidsteeg te volgen. Aan het einde van de Weidsteeg langs het pad en in de uiterwaarden staan de bomen.

Foto, Frank Spruit

Zaterdag 9 januari 2011

Zaterdag 29 januari 2011

Zaterdag 19 februari 2011

Knotzaterdag

De drie resterende knotdagen van het seizoen 2010-2011 gaan wij aan het werk op onze vaste stek aan de Lekdijk-Oost in Beusichem, De Duinen. Onder winterse omstandigheden zijn de bomen staande langs de zomerdijk en de plasjes in januari en februari 2010 gesnoeid. Het waren 13 bomen maar wel van het kaliber hoog met een zeer zware pruik.

Nu gaan wij weer dichterbij de Lek en de bomen rechts van de boerderij zijn als eerste aan de beurt. Het hout is hier ongeveer 7 tot 8 jaar oud dus inmiddels behoorlijk dik en hoog. Afvoer van hout is niet mogelijk in verband met gesteldheid van het terrein en afstand tot verharde weg. Al het resthout wordt verbrand. De gemeente Buren heeft daarvoor ontheffing verleend.

De locatie De Duinen is te bereiken vanuit Culemborg door aan het einde van de Weidsteeg rechtsaf de Lekdijk te volgen voorbij Beusichem. Ongeveer 2 kilometer na de kruising met de Veerweg linksaf de afrit naar de boerderij te volgen, aanduiding middels een bord met "De Duinen", huisnummer 11. De bomen staan rechts van de boerderij in de uiterwaarden. Rijden en parkeren bij de boerderij.

Voor alle zaterdagdagen geldt:

Voor gereedschap, koffie e.d. wordt op alle dagen in voldoende mate gezorgd. Zelf voor brood zorgen, denk aan kleding/laarzen !!! Alle werkdagen wordt er vanaf 09.00 uur s'morgens gewerkt tot uiterlijk 14.00 uur. Wie slechts enkele uurtjes kan, is uiteraard ook van harte welkom. Indien gewenst is een plattegrond van de locaties op te vragen bij Harry van de Warenburg.

Wie twijfelt of gezien de weersomstandigheden de snoeidag door kan gaan, kan na 07.30 uur contact opnemen met 06-44704754 of kom voor 08.30 uur naar de Ketelvink. Is vervoer gewenst dan vooraf graag contact met onderstaande personen.

Inlichtingen bij:

*Harry van de Warenburg, Grondzeilerweg 9
tel. 0345-514358*

email: h.j.m.van.dewarenburg@freeler.nl

*Wim Smits, Hoogeinde 8, Zoelmond
tel. 0345-501671.*

15 december 2010

Vlinderslibellenenandereinsectenvakantiefotoopnaambrengavond

Dat schattige schorpioentje in de hoek onder de wastafel van het hotel ...

Dat stinkende kevertje op de vossendrollen in het Boheemse Woud

Dat zilverblauwe blauwtje hoog in de bergen...

Die grote libel die de tent in vloog bij Epe...

Die 827 dode en halfdode nachtvinders 's morgens in de wasbakken op de camping...

Schitterende dingen kom je tegen op vakantie. Dan neem je ook vaak de tijd om te fotograferen, maar thuis gekomen wil je er eigenlijk toch een naam op plakken. Nu, dat kan.
Op woensdagavond 15 december organiseert de insectenwerkgroep weer de jaarlijkse

Vlinderslibellenenandereinsectenvakantiefotoopnaambrengavond

Dan staat de beamer en laptop klaar om al uw plaatjes van insecten op groot scherm te tonen en samen met de aanwezigen en alle boeken die je maar kunt bedenken op naam te brengen. Ook planten en andere dieren kun je op plaat meenemen, maar we garanderen niet dat we daar de juiste boeken allemaal van bij ons hebben en we concentreren ons in eerste instantie op de insecten..

Bij voorkeur de plaatjes meenemen op een memoriestick, maar ook afdrucken en hele fotoboeken zijn natuurlijk welkom. Als je naar hele rare en ver gelegen bestemmingen bent geweest moet je even vooraf contact opnemen, want dan zoeken we ook uit die regio de vlinder- en andere boeken op. Trouwens, ook insecten uit ons eigen Kuilenburg worden met liefde van een naam voorzien.

De avond wordt gehouden in de Ketelvink, Middelcoopstraat 1a te Culemborg (dat is achter het Chopinplein op Terweijde). We starten om 20.00 uur en de toegang is uiteraard gratis. We zijn benieuwd wat voor moois we dit jaar weer te zien krijgen en ook of we er weer al puzzelend uit zullen komen.

p.s.: als u nog dia's meeneemt moet u dat ook van tevoren melden zodat we een diprojector klaar kunnen zetten.

*Informatie: Kars Veling, 0345 531689
(karsveling@planet.nl)*

Vrijdag 17 december 2010

**Lezing: “Vlinderopwarmertje!”
door Kars Veling**

Op allerlei manieren zien we nu al de gevolgen van klimaatverandering bij vlinders en libellen. Dat geldt voor onze eigen omgeving hier bij Culemborg, maar ook als we over de grens kijken. Vliegtijden die weken vervroegd zijn, soorten die een extra generatie laten zien, nieuwe soorten die verschijnen, maar ook soorten die verdwijnen. Klimaatverandering heeft grote invloed op het leefgebied van kwetsbare soorten. Soms zijn de invloeden zeer onverwacht! Rupsen die te koud worden door de opwarming en verdrinkende vlinders door verdroging klinkt niet helemaal logisch.

In deze lezing zal Kars Veling, lid van de NVWC, met schitterende beelden meer vertellen over vlinders, libellen en klimaatverandering. Kars Veling is ook medewerker van De Vlinderstichting en mede auteur van het boekwerk: Climatic Risk Atlas of European Butterflies, dat vorig jaar is verschenen. Hij zal u dan ook mee laten reizen vanuit uw Culemborgse achtertuin tot in Zuidoost Europa. Een lezing die u in de kille herfst zal laten verlangen naar het aankomende vlindervoorjaar.

Voor meer informatie: Annette van Berkel
lezingcoor@nvwc.nl

Wanneer: 17 december 2010
Waar: 'Ketelvink', Middelcoopstraat 1A,
Culemborg
Tijd: 20.00 – 22.00 uur (u bent welkom
vanaf 19.30 uur)
Toegang gratis

Vrijdag 21 Januari 2011

'Van pinguïn tot toekan en van lama tot brulaap'

door Rob van de Haterd

Winter in Nederland is het ideale moment om op reis te gaan naar de zomer op het zuidelijk halfrond. Rob van de Haterd neemt ons mee naar Argentinië, een enorm land dat zich uitstrekt van de poolzee tot aan het tropisch regenwoud van de Amazone. De reis begint in het noorden van Patagonië, op het van de Beagle bekende Península Valdés. Het schiereiland is beroemd om zijn zeebeesten, met o.a. walvissen, zee-olifanten en pinguïns. Het droge steppelandschap bevat echter ook de nodige verrassingen, zoals verwanten van de lama en emoe's. Van daar gaan we naar het warmere noorden, naar het Iberámoeras met kaaimannen, capibara's en libellen. We eindigen in het tropische woud rondom de waterval van Iguazú, waar apen, kleurrijke vlinders en prachtige vogels wonen. Ook de cultuur komt aan bod, met theedrinkende Welshmen, maté-drinkende Argentijnen, verlaten missieposten en begrafenissen volgens politieke kleur.

*Voor meer informatie: Annette van Berkel
lezingcoor@nvwc.nl*

Wanneer: 21 januari 2011

Waar: 'Ketelvink', Middelcoopstraat 1A, Culemborg

Tijd: 20.00 -22.00 uur (u bent welkom vanaf 19.30 uur)

Toegang gratis

Zaterdag 29 januari

Jaarlijkse roofvogeltelling

Start: 9.00 uur

Op zaterdag 29 januari houdt de vogelwerkgroep van de NVWC de jaarlijkse roofvogeltelling. In het werkgebied van de natuur- en vogelwacht worden dan alle roofvogels opgespoord. Dé kans om de algemeen in Nederland overwinterende roofvogels als buizerd, torenvalk en sperwer eens goed te leren kennen. Het is bijna altijd een heerlijke manier om met de natuur bezig te zijn zo aan het begin van het jaar.

Al sinds de jaren '80 uit de vorige eeuw worden de roofvogels in het werkgebied van de NVWC geteld. In de eerste jaren troffen we relatief kleine aantallen roofvogels aan. Vanaf ongeveer 1995 zijn de aantallen booming. In het gebied niet groter dan 80 km² worden sindsdien meer dan 120 exemplaren per telling gezien.

Per telgroep werden de afgelopen jaren zo'n 20 buizerden, 5 torenvalken en enkele sperwers waargenomen. Het streven is om met minimaal zes groepen van twee of meer personen op pad te gaan.

De telling start om 9.00 uur bij de Ketelvink aan de Middelcoopstraat 1a in Culemborg en afhankelijk van het aantal deelnemers duurt het 3 à 4 uur. De telling wordt uitgevoerd per fiets.

Mee te nemen: een verrekijker, warme kleding en proviand voor onderweg. Ook regenkleding is aan te raden, voor een eventueel buitje onderweg. Als het echt te slecht is, gaat de telling in ieder geval op die dag niet door. Bij twijfel of de telling doorgaat, kan men vanaf 8 uur 's morgens bellen. Opgave vooraf is niet nodig.

Voor meer informatie: Mark Collier:
06-24138465 (markcollier.nl@gmail.com).

Bruine kiekendief, Jouke Altenburg

Vrijdag 18 Februari 2011

Lezing: 'Van Capetown tot Vic Falls – een reis door zuidelijk Afrika'

door Netty Bonouvrié

Anderhalve week na de finale WK voetbal zijn de vuvuzela's verstomd, de legers voetbalfans huiswaarts getrokken, en keert de bevolking van Zuid Afrika weer terug tot de dagelijkse beslommeringen: gezinsleven, werk (als men dat al heeft), maar ook naar angst en geweld. De nasleep van zovele jaren apartheid is nog steeds merkbaar, zichtbaar, ook als je als toerist, op zoek naar alle natuurschoon die het land rijk is, rondreist.

Startend in Kaapstad, bekend om de Tafelberg, Robbeneiland waar Nelson Mandela een groot aantal jaren in gevangenschap heeft moeten doorbrengen, en het nabij gelegen De Hoop Nature Reserve voert de reis door het noorden van Zuid-Afrika verder naar Namibië. Een desolaat maar als je daarvan houdt prachtig land: canyons, woestijn, een lange kuststrook, schitterende natuurparken, en veel wild. Hier vinden we ook getuigenissen uit een ver verleden, bijv. van inheemse bevolkingsgroepen die hier geleefd hebben en die nu gemarginaliseerd zijn. Net als Zuid Afrika is het een land met een bewogen geschiedenis, een land dat nog steeds worstelt met het recente verleden.

Ook Botswana heeft een aantal prachtige wildparken. Na alle droogte van Namibië is de Okavangodelta in het noorden van dit land een verademing. In kleine bootjes glijdend over het water valt er een hoop te ontdekken: behalve veel vogels ook specifiek waterminnende dieren als krokodillen en nijlpaarden. Via een veerdienst over de Zambezi komen we tenslotte aan in Zambia en bij 1 van de indrukwekkendste beelden: de door Livingstone ontdekte Victoria watervallen. Een waardig einde van een prachtige reis.

Voor meer informatie: Annette van Berkel lezingcoor@nvw.nl

Wanneer: 18 februari 2011

Waar: 'Ketelvink', Middelcoopstraat 1A, Culemborg

Tijd: 20.00 –22.00 uur (u bent welkom vanaf 19.30 uur)

Toegang gratis

Vrijdag 18 Maart 2011

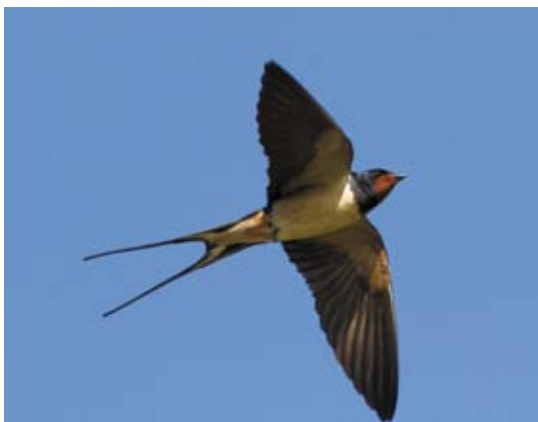
De Natuur en Vogelwacht Culemborg en de Agrische natuurvereniging Tieler en Culemborgerwaarden nodigen u uit voor de lezing:

‘Met de zwaluwen mee naar Botswana.’

door Bennie van de Brink

De Boerenzwaluw is de rode draad in deze lezing. Er wordt verteld over broedgedrag, slaapgedrag en verder verblijf in ons land, waarna de trek naar en het verblijf in de Afrikaanse winterkwartieren wordt belicht. Er wordt veel verteld over vogeltrek en ringonderzoek.

De spreker heeft diverse reizen naar Afrika gemaakt, met het

doel daar onderzoek te doen naar de Boerenzwaluw in diens overwinteringsgebieden. Beelden worden getoond van het land, het onderzoek en de avifauna aldaar.

Moerasgebieden met rietvelden vormen voor de overwinterende zwaluwen belangrijke plaatsen waar ze met honderdduizenden, soms miljoenen tegelijk, overnachten.

Tenslotte wordt ook over de gevaarvolle terugreis van de Boerenzwaluwen naar de Europese broedgebieden verteld, waarbij de oversteek van de Middellandse Zee een belangrijke rol speelt. De kleine eilandjes vormen voor alle trekvogels belangrijke stapstenen op weg naar het noorden. Beelden van een dergelijk eilandje, Ventotene, illustreren dit.

Voor meer informatie: Annette van Berkel lezingcoor@nwwc.nl

Wanneer: 18 maart 2011

Waar: 'Ketelvink', Middelcoopstraat 1A, Culemborg

Tijd: 20.00 -22.00 uur (u bent welkom vanaf 19.30 uur)

Toegang gratis

Adressen

Contactgegevens:

Natuur- en Vogelwacht
Culemborg
Clubhuis "De Ketelvink"
Middelcoopstraat 1a
4102 CE Culemborg
Triodosbank: 78.14.04.312
KvK te Tiel: 40156764
e-mail: post@nwwc.nl
website: www.nwwc.nl

Bestuur:
Contact opnemen met bestuur
kan door te mailen naar
bestuur@nwwc.nl of te bellen.

Jouke Altenburg (voorzitter)
Merelweg 30
4105 WZ Culemborg
0345 - 519 847

Gijsje Robeer (secretaris)
Houtmolenstraat 50
4105XK Culemborg
0345 - 51 92 10

Cocky de Groot (2e secretaris)
Valeriaan 49
4102 VG Culemborg
0345 - 53 38 60

Yme Jan Bosma (penningmeester)
Wilgeboom 51
4101 WK Culemborg
0345 - 51 30 08

Algemene bestuursleden:
Paul van Buchem
Kastanjeboom 33
4101 VS Culemborg
0345 - 51 01 50

Beheer Ketelvink
Arie Huijgen
Binnen Molenstraat 32
4101 BA Culemborg
0345 - 51 59 75

Redactie
redactie@nwwc.nl

Lidmaatschap en Contributie:
Nieuwe leden, adreswijzigingen en
overige veranderingen in lidmaat-
schap kunnen worden doorgegeven via
e-mail aan: ledenadmin@nwwc.nl of
het postadres van "De Ketelvink" t.a.v.
ledenadministratie.

Lidmaatschap 2009; per gezin/adres
15,00 per jaar. Postlidmaatschap
€24,00 per jaar. Opzegging minimaal
één maand voor het einde van het ver-
enigingsjaar. Betaling per toegezonden
acceptgirokaart of per betalingsoproep
via e-mail van de penningmeester.

Coördinatoren:
VOGELWERKGROEP INCL. NESTKASTEN
Marcel Kok
Amstelsingel 19
4105 GZ Culemborg
0345 - 51 60 74
vogelcoor@nwwc.nl

PLANTENWERKGROEP
Leo van der Kooij
Vliegerweg 3
4101 JK Culemborg
0345 - 51 54 50
plantencoor@nwwc.nl

INSECTENWERKGROEP
Rob van de Haterd
Burgemeester Verweijlaan 44
4191 XH Geldermalsen
0345 - 52 25 82
insectencoor@nwwc.nl

KNOTWERKGROEP
Harry van de Warenburg
Grondzeilerweg 9
4105 HJ Culemborg
0345 - 51 43 58
knotcoor@nwwc.nl

WERKGROEP WINTERVOEDERING VOGELS
Ruud Post
Linnaeuslaan 61
4102 LG Culemborg
0345 - 51 09 29
voercoor@nwwc.nl

TUIN- EN KLUSWERKGROEP
Frans Waroux
Irene Vorrinkstraat 69
4105 JA Culemborg
0345 - 51 53 93
kluscoor@nwwc.nl

JEUGDGROEP
Winy Verdouw
Prijsseweg 113
4106 LE Culemborg
0345 - 517339
jeugdcoor@nwwc.nl

BIBLIOTHEEK WERKGROEP
Gonda Baard
Martinus Nijhoffpad 13
4103 WP Culemborg
0345 - 52 13 94
bibliocoor@nwwc.nl
Informatie en uitleen
woensdagmorgen of op afspraak

LEZINGEN EN CURSUSSEN
Annette van Berkel
Akkenwinde 9
4102 JJ Culemborg
0345 - 53 16 89
lezingcoor@nwwc.nl

KAMPEN
Yme Jan Bosma
Wilgenboom 51
4101 WK Culemborg
0345 - 51 30 08
kampcoor@nwwc.nl.nl

Contactgegevens dierenopvang &
dierenoverlast & milieuklachten:
VOGEL- ZOOGDIERENOPVANG
Alle hulpbehoevende "wilde" vogels
kunnen, na overleg, gebracht worden
naar:

(tijdens kantooruren)
Kinderboerderij "de Heuvel"
Jan Kaper
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
06 - 46 36 27 12

(na kantooruren)
Ruud Post
Linnaeuslaan 61
4102 LG Culemborg
0345 - 51 09 29

VRAGEN OVER VLEERMUIZEN IN HUIS
Vleermuiswerkgroep Gelderland
'Vlegel'
Fred van Delft
Th. Zasstraat 6
4105 BN Culemborg
0345 - 51 58 20
vleermuisvragen@nwwc.nl

VRAGEN OVER INSECTEN
Annette van Berkel
Akkenwinde 9
4102 JJ Culemborg
0345 - 53 16 89
insectenvragen@nwwc.nl

DIERENAMBULANCE VIANEN
Jolande van der Klis
Postbus 390
4130 EJ Vianen
06 - 51 11 12 90
jolandevanderklis@hetnet.nl

MILIEUKLACHTEN EN - MISSTANDEN
Klachten meldlijn gemeente Culemborg
0345 - 47 79 59

(na kantooruren)
via politie
Triosingel 34
4101 XC Culemborg
0900 - 88 44

ALGEMENE INSPECTIEDIENST
AID groendes
030 - 669 26 40 of
030 - 669 26 63

Contactgegevens
diverse regionale natuur-
en milieuorganisaties:
Kinderboerderij "de Heuvel"
Peter Brosky
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
0345 - 51 88 09

STEUNPUNT NME
Pauline Hoevenaars
Bezoekadres: 'de Heuvel'
Weithusen 63
4102 NV Culemborg
0345 - 51 97 41 (di. & wo.)
0345 - 47 78 17 (b.g.g.)
p.hoevenaars@culemborg.nl

NME NATUURTUIN
Yme Jan Bosma
yjb2009@live.nl

STICHTING CAETSHAGE
Caetshage 1
4103 NR Culemborg
(tegenover de watertoren)
06-22667529 (Basjan)
website: www.caetshage.org

STICHTING DUURZAAM RIVIERENLAND
Bezoekadres: 'de Zwerfkei'
Kwelkade 1
4001 RK Tiel
0344 - 63 45 42
www.duurzaamrivierenland.nl

STICHTING WERK AAN 'T SPOEL
www.werkaanhetspoel.nl

STICHTING EVA-LANXMEER
Lodewijk van Deyssehof 19
4103 WK Culemborg
034-5568506 of
034-5568507
www.eva-lanxmeer.nl

MILIEUDEFENSIE STEUNPUNT
CULEMBORG
Frederik van Eedenlaan 30
4103 WB Culemborg
0345 - 53 30 97
www.culemborg.milieudefensie.nl

MILIEUWERKGROEP BUREN
Goof den Hartog
Kloosterlaan 15
4111 LG Zoelmond
0345 - 50 20 61

Overige clubinformatie:

HET VOGELJAAR
Via de NVWC kun je je abonneren
op het tijdschrift "Het Vogeljaar".
Abonnementkosten zijn €13,00
per jaar (i.p.v.€13,50) en worden
via de NVWC-contributie verrekend.
Aanmelden kan bij de penning-
meester.

VERBANDTAS EN -TROMMEL:
Op excursie? Vergeet dan niet vanuit
de Ketelvink de NVWC-rugtas mee te
nemen met EHBO-doesjes, instruc-
ties en belangrijke telefoonnum-
mers. Iets gebruikt? Meld dit dan bij
het bestuur via bestuur@nwwc.nl

MELDEN NATUURWAARNEMINGEN:
via waarnemingen@nwwc.nl of
via www.nwwc.nl bij waarnemingen,
waarneming.nl

AGENDA

Maandag 31 januari 2011 deadline kopij Hak-al 1

november	6	zaterdag	Vogeltrektellen
	11	donderdag	Bestuursvergadering
	13	zaterdag	Vogeltrektellen
	13	zaterdag	Rivierentelling-vogels
	19	vrijdag	Lezing
	20	zaterdag	Vogeltrektellen
	20	zaterdag	Knotten
	23		Vogels kijken in de buurt: uiterwaarden
	27	zaterdag	Vogeltrektellen
	december	11	zaterdag
11		zaterdag	Rivierentelling-vogels
15		woensdag	Insectenvakantiefoto-op-naam-breng-avond
16		donderdag	Bestuursvergadering
17		vrijdag	Lezing Kars Veling (zie Convo)
januari	7	vrijdag	Nieuwjaarsbijeenkomst
	8	zaterdag	Jeugdactiviteit
	8	zaterdag	Knotten
	15	zaterdag	Riviertelling Ganzen & Zwanen
	20	donderdag	Bestuursvergadering
	21	vrijdag	Lezing Rob van de Haterd (zie Convo)
	29	zaterdag	Knotten
	29	zaterdag	Jeugdactiviteit
	29	zaterdag	Roofvogeltelling
	31	maandag	Dead line Hak-al
februari	12	zaterdag	Jeugdactiviteit
	12	zaterdag	Riviertelling Ganzen & Zwanen
	17	donderdag	Bestuursvergadering
	18	vrijdag	Lezing Netty Bonouvrié (zie Convo)
	19	zaterdag	Knotten
maart	5	zaterdag	Jeugdactiviteit
	12	zaterdag	Riviertelling Ganzen & Zwanen
	17	donderdag	Bestuursvergadering
	18	vrijdag	Lezing Benny Brink (zie Convo)
	25	vrijdag	Jaarvergadering
	26	zaterdag	Jeugdactiviteit

Kijk voor het laatste nieuws op www.nwvc.nl

Indien deze Hak al onbezorgbaar,
graag retour aan:

N.V.W.C.
Middelkoopstraat 1A
4102 CE Culemborg

